

לתועלת הציבור קבצנו וערכנו לתועלת כמאה שאלות הנוגעות לחג הפסח ולחודש ניסן, ואע"פ שאין הדברים מקיפים את כל ההלכות מ"מ יהיה בבחינת תן לחכם ויחכם עוד.

א: מהו זמן ברכת האילנות ומהם התנאים לברכה?

זמן ברכת האילנות כל חודש ניסן, אלא שזריזים מקדימין למצוות ומברכין מיד בראש חודש. עבר כל חודש ניסן ולא בירך רשאי לברך בחודש אייר כל זמן שיש פרחים באילנות. ¹ (ברכת האילנות מצווה חביבה מאוד ויש בה סודות גדולים בתורת הנסתר).

מהיות טוב אין לברך ברכת האילנות בשבת וביום טוב, אולם מקומות שנהגו לברך ביום טוב של חג או בשבת יש להם על מה שיסמכו, ויכול לברך אפילו בלילה ובתנאי שיראה את הפריחה. ² ובמקום שיש חשש שחלק מהציבור לא יברכו ברכת האילנות כלל, יברכו בשבת (חזו"ע פסח עמ' כ-כג).

יש לברך ברכת האילנות על שני עצי פרי ואפילו ממין אחד, ואם מוצא אילן אחד רשאי לברך עליו, ודווקא בשעת פריחתם אך אם גדלו הפירות או שנפלו הפרחים ואפילו שלא גדלו הפירות אין לברך ברכה זו. ואולם אם יש פרחים אף אם התחיל הפרי לבצבץ מברך ברכת האילנות. ³

האם מותר לברך ברכת האילנות בלילה?

מותר לברך ברכת האילנות בלילה כשיש שם תאורה ומבחין בלבול (חזו"ע פסח עמ' יא), וכן יכול לברך על האילנות כשרואה הלבול דרך משקפי ראייה (חזו"ע פסח עמ' כט עפ"י הגמ' בברכות כה: שזכוכית לא הוי הפסק), וכן הנוסע במכונית ורואה דרך חלון הזכוכית אילנות בפריחתם, ואינו יכול לעצור בצד הדרך, רשאי לברך מבלי לצאת ממכוניתו (שו"ת אור לציון ח"ג פ"ו ה"ב בביאורים), ונכון שיפתח החלון ויראה האילנות מקרוב (ילקו"י פסח ח"ב עמ' קצד).

ב. האם אפשר לברך ברכת האילנות על אילנות א. מורכבים ב. ערלה ג. עצי סרק?

א. יש להימנע מלברך על אילנות מורכבים כיון שנעשה נגד רצון הבורא, אולם אם האילן עצמו אינו מורכב אלא שהוא נוצר מפרי שהפרי היה מורכב בעבר אפשר לברך עליו ואם הוא אילן שמסתפק בו אם מורכב או לא יכול לברך עליו. ⁴

ב. מותר לברך על אילן ערלה בתוך שלוש שנים לנטיעתו ⁵

מקורות:

¹ שו"ע ס' רכו ס"א ואחרונים.

² רבי חיים פלאג'י בספר מל"ח ס' א', בן איש חי בהגדת אורח חיים משום שמא ישכח ויתלוש והמקובלים אסור משום בורר, וכן אסר באורל"צ ס' ח"ג פו' ס"ה אולם בשו"ת יחו"ד ח"ד ס"ב העלה שאין איסור ומהיות טוב עדיף לברך בימות החול.

³ ברכות מ"ג: חיד"א מורה אצבע אות קצ"ה, משנ"ב ס' רכ"ו בשם הלק"ט ח"ב ס' כ"ה, חזו"ע פסח עמ' יד, וברכות עמ' תנה.

⁴ שו"ת רב פעלים ח"ב אוה"ח ס' ל"ו, שו"ת יבי"א ח"ה ס' כ, שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ו ה"ג.

⁵ שו"ת רב פעלים ח"ג ס"ו, חזו"ע פסח עמ' יט, שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ו ה"ד.

ג. אין לברך על אילן סרק שאינו מוציא פירות כי אם על עצי מאכל וכפי לשון הברכה "אילנות טובות ליהנות בהם", והיינו אילנות שאדם נהנה מהם באכילה, ואם בירך עליו לא יברך שוב על אילן מאכל⁶

האם נשים צריכות לברך ברכת האילנות?

נשים צריכות לברך ברכת האילנות ולא חשיב מצווה שהזמן גרמא.⁷

ג. האם יכול לברך ברכת האילנות ללא רשות בעל העץ?

מותר לברך ברכת האילנות על עצים של אדם אחר אף ללא נטילת רשות, אולם אם נכנס לחצירו צריך ליטול רשות, ויותר טוב להכנס לחצר כדי לראות את הלבולב היטב (ילקו"י פסח ח"א עמ' קכו). וראוי שיפרישו לאחר הברכה מעות לצדקה כמניין מ"ה ולא יפחתו כל אחד מג' פרוטות נגד נפש רוח ונשמה ויאמרו קדיש אם יש עשרה כי זה עילוי גדול לנשמות שנתגלגלו בדומם ובצומח.

האם מותר לברך על אילן מאכל הגדל בעציץ נקוב שהוציא פרחים?

מותר לברך על אילן הנטוע בעציץ נקוב שהוציא פרחים (ילקו"י פסח ח"א עמ' קנז), והוא הדין שמברכים גם על אילן שגדל על מצע מנותק והוציא פרחים שברכת פירותיו "בורא פרי העץ" (פסקי תשובות ח"ב עמ' תתקכו),

האם מותר לברך על אילן מאכל שגדל על מצע מים?

אין מברכים על אילן שגדל על מצע מים שכן ברכת פירותיו "שהכל נהיה בדברו" ואין דינו כאילן אף לענין ברכת האילנות (הלכה ברורה ח"א עמ' תמ).

האם מותר לברך על ענפי אילן שנתלשו מהקרקע?

מברכים ברכת האילנות על אילן המחובר לקרקע ואין מברכים על ענפי אילן שנתלשו מן האילן (חזו"ע פסח עמ' י' הערה ב, שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סי' כ אות ב), משום שאין ענפי האילן

התלושים עתידים להוציא פירות וכבר פסקה יניקתם מהקרקע, וגרועים הם אפילו מאילן סרק שאין מברכים עליו (הלכה ברורה ח"א עמ' תמ).

דיני אבל בחודש ניסן

ד. האם מותר לעלות לבית העלמין לאזכרה שחלה בחודש ניסן?

דבר זה תלוי במנהג. יש שכתבו שיכול לעלות לבית העלמין בחודש ניסן⁸ ויש שכתבו שראוי לא להעלות בחודש ניסן לקבר⁹ והכרעת הדין היא שבכל שנת האבל הראשונה לפטירה, אין להעלות לבית העלמין בחודש ניסן, שודאי יבואו לידי בכי, ולכן יש להקדים העליה לקבר לפני חודש ניסן (ואם האזכרה קרוב לסוף חודש ניסן צריך לאחר את העלייה לקבר אחר חודש ניסן)

⁶ מ"ב סי' רכו סק"ב, חזו"ע פסח עמ' יג.

⁷ חזו"ע פסח עמ' י, שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ז ה"א, שו"ת תשובות והנהגות ח"א אוה"ח ס' ק"צ כתב דלא חשיב מצות עשה שהזמן גרמא כיון שזה תלוי בפריחה של אילן, ועוד ברכה זו היא שבח והודיה על מעשה הבריאה ואף נשים בכלל הודאה זו.

⁸ שו"ת שמש ומגן ח"ד סי' סו, שו"ת אורל"צ ח"ד פמ"א ה"ג בביאורים.

⁹ שו"ת מלמד להועיל ח"ב חיו"ד ס' קמ"ה, בא"ח ש"א פ"ר וישב הכ"ב, מ"ח סי' כו אות יא, והכה"ח אות כו שאין עולים לקבר בחנוכה ה"ה לימי חודש ניסן.

אולם משנת האבל השנייה והלאה יכול לעלות לקבר אף בחודש ניסן, ובלבד שלא יעורר צער ובכי אלא יאמר דברי תפילות ותחנונים לעילוי הנשמה. ואם יודע שודאי יבא לידי בכי אף בשנת האבל השנייה לא יעלה אלא יקדים לפני חודש ניסן.

ה. האם מותר להעלות לקברות צדיקים בחול המועד ובראש חודש?

מותר ללכת להתפלל בקברי צדיקים אף בחוה"מ ובראש חודש וכן עמא דבר.¹⁰

ו. אם נופל השבעה או השלושים בחודש ניסן האם מותר לעלות לבית העלמין?

נכון שלא להעלות לבית העלמין אם נופל יום השביעי או השלושים בחודש ניסן. אלא שיש הבדל בין שבעה לשלושים. שאם נופל השלושים בחודש ניסן יש להקדים להעלות לקבר לפני ר"ח ניסן. אך את יום השבעה יאחר ויעלה רק לאחר חודש ניסן בתאריך ב' אייר (כיון שבר"ח לא עולים בשבעה) ואין להקדים את העלייה לקבר באמצע שבעת ימי האבלות.

ז. האם מותר לעשות אזכרה, לימוד והשכבה בבית הכנסת בחודש ניסן?

אין שום מניעה מלערוך סעודת אזכרה בחודש ניסן וכן לימוד והשכבה וראוי לנהוג כך. וכן מנהג הספרדים אולם מנהג האשכנזים שלא לערוך השכבות בחודש ניסן.¹¹

ח. האם מותר להספיד בחודש ניסן?

אין להספיד בחודש ניסן אולם תלמיד חכם מותר להספידו בפניו אפילו בערב פסח.¹² אך דברי תורה והתעוררות יכול לומר לעולם אף בשעת הלוויה, ואף לספר ממעלותיו של הנפטר מותר שממנו ילמדו וכן יעשו (חזו"ע אבלות ח"א עמ' רצא בהערה).

ט. האם מותר להתענות ביום השנה של אביו או אמו בחודש ניסן?

כל תענית ציבור אסורה בחודש ניסן אולם תענית יחיד מותרת ולכן יכול להתענות ביום האזכרה של אביו או אמו (אך אין זה חובה), וכן אם ראה חלום רע ונפשו עגומה עליו יכול להתענות תענית חלום ולאחינו האשכנזים אסור להתענות כלל.¹³

י. יום אזכרה שנופל בחול המועד מתי יעשו הסעודה?

אם מדובר באזכרה של שנה אפשר לערוך סעודה בחול המועד¹⁴

יא. האם רגל מבטל שלושים לעניין תספורת?

לעניין שאר קרובים הרגל מבטל שלושים ומותר להסתפר קודם חצות.¹⁵ אולם על אביו ואמו אין הרגל מבטל תספורת עד שיעברו ל' יום וגערה¹⁶ (ועדיף שיעברו ל"א יום)

¹⁰ בא"ח פר' וישב אות כ"ב, ילקו"י פסח ח"א עא

¹¹ חזו"ע אבלות ח"ג עמ' קלו, ילקו"י פסח ח"א סו

¹² שו"ע ס' תכ"ט ס"ב, פמ"ג ס' תקמ"ז מש"ז סק"ב

¹³ ב"י ס' תכ"ט, שו"ע ורמ"א סי' תכ"ט ס"ב.

¹⁴ ילקו"י פסח ח"א עמ' סח.

¹⁵ רמ"א ס' שצ"ט ס"ג, שו"ת משפטי עוזיאל ח"א או"ח ס' כ'

¹⁶ שו"ע ס' שצ"ט ס"ד

י"ב. מה הדין אבל בהסבה בליל הסדר?

אבל יכול להסב רגיל בליל הסדר ¹⁷ ואם אפשר להסב קצת בשינוי עדיף. ¹⁸

י"ג. נפטר מת בחוה"מ האם עושים סעודת הבראה?

נהגו שאין להברות בחול המועד אפילו על אביו ואמו אלא רק בתה או קפה ועוגה. ¹⁹

י"ד. האם מותר לאבל להשתתף בסעודת סיום מסכת שעושים הבכורות בערב פסח?

אבל תוך ל' יום או תוך שנה מותר לו להשתתף בסעודת סיום מסכת. ²⁰ וכל שכן אבל תוך שבעה רשאי להשתתף בסיום מסכת ולפטור עצמו מהתענית. ²¹

ט"ו. שלמו שלושים יום לאבלות אביו ואמו בחוה"מ האם מותר להסתפר?

יכול להסתפר אף בחוה"מ כששלמו לו שלושים יום אם יגערו בו חבריו. ²²

ט"ז. האם מותר להשתתף במימונה?

אבל תוך שבעה ודאי שאסור הוא להשתתף. אבל בתוך ל' או בתוך י"ב חודש אם הוא עורך סעודת אמונה כמנהג יהדות מרוקו הקדום ואומר בסעודה זו דברי תורה יכול להשתתף בה. אולם להיות במקום שיש בו כלי נגינה אסור להשתתף מלבד שבדרך כלל מקומות אלו אין רוח המקום נוחה מהם. ²³

י"ז א. אדם שנקבר ביום שישי בכ"ד אדר ויום השבעה שלו הוא ביום חמישי ר"ח ניסן האם יעלה לקבר לשבעה?

מעיקר הדין לא יעלה לקבר בתאריך זה כיון שהוא גם ראש חודש וגם חודש ניסן שנהגו לא לעלות. אלא יעלו לקבר רק בב' אייר. אולם יש משפחות שמתעקשות לעלות ולכן יש להקל להם לעלות ביום שישי ב' ניסן ובתנאי שלא יבכו ויאמרו רק תפילות ודברי תחנונים.

דיני בדיקת חמץ

י"ז. מהו זמנה של בדיקת חמץ? ומה אסור לעשות חצי שעה קודם הבדיקה?

זמן בדיקת חמץ הוא בצאת הכוכבים שהוא כ-20 דקות אחר שקיעת החמה. (השנה שנת תשפ"ו בשעה 19:20) ואסור לעשות שום מלאכה מחצי שעה לפני זמן הבדיקה וכן אסור לאכול פת או עוגה כשיעור כביצה ללא קליפתה כ-50 גרם חצי שעה קודם זמן הבדיקה. (וכן אסור לישון) אולם מותר ללמוד קודם הבדיקה ואין לאסור חצי שעה מפני ביטול תורה, וכל שכן אם התחיל

¹⁷ פסח מעובין אוה"ח ס' קע"ו

¹⁸ כפה"ח אוה"ח ס' תע"ב כ"ט

¹⁹ שו"ע יור"ד ס' ת"א, זרע אמת ח"ב ס' קנ"ו

²⁰ ש"ך יור"ד ס' רמ"ו ס"ך כ"ז

²¹ חזו"ע אבלות ח"א עמ' קפב

²² מאור ישראל למרן הגרע"י זצ"ל מו"ק יז:

²³ רמ"א תר"ע ס"ב ש"ך יור"ד ס' רמ"ו ס"ק כ"ז, ערוה"ש ס' תלא סכ"ז, חזו"ע פסח עמ' מג.

ללמוד מבעוד יום שאין צריך להפסיק. ²⁴ ושיעור של רבים כדאי לא לבטל אלא שהשמש יודיע לאחר השיעור שלא ישכחו לקיים מצוות בדיקת חמץ כהלכתה.

י"ח. האם בעלי חנויות צריכים לסגור את החנות כשמגיע זמן הבדיקה?

בעלי חנויות חייבים לסגור את החנות על מנת שיכולו לקיים את הבדיקה בזמנה. אולם אם אינו יכול לסגור את החנות מועיל לעשות שליח כגון אשתו או אחד מבני ביתו או כל **גדול** אחר שיכול **לסמוך** שיבדוק כראוי בצאת הכוכבים. השליח יברך ובעל הבית יבטל החמץ לאחר בדיקתו של השליח. ²⁵

י"ט. האם יכול לדבר בשעת הבדיקה?

איסור גמור לדבר בין הברכה **לתחילת** הבדיקה ואם דיבר שלא מעניין הבדיקה חוזר ומברך וטוב שלא ידבר בדברים אחרים עד שיגמור את כל הבדיקה כדי שישים על לבו לבדוק בכל המקומות שמכניסים שם חמץ. ²⁶ אולם אם דיבר לאחר שכבר התחיל לבדוק לא חוזר ומברך.

כ. האם חובה להניח עשרה פתיתי חמץ לפני הבדיקה?

אין חובה מעיקר הדין להניח הפתיתים הנ"ל, אלא שכך נהגו רבים על פי רבינו האר"י ז"ל שכתב מנהג זה, והוא ע"פ סוד גדול, ולכן יש להניח עשרה פתיתי חמץ ויזהר שיהיו כל אחד פחות משיעור כזית (פחות מ27 גרם), ויניחם בשקיות על מנת שלא יתפזרו ועדיף לקחת סוג לחם שאינו מתפורר כגון פיתה וכד' וראוי להניח הפתיתים דווקא במקומות שהדרך להצניע בהם חמץ ואם לא מצא אחד מהפתיתים אם זה פחות משיעור כזית יסמוך על ביטולו ואין צריך לבדוק אחריו. ²⁷

כ"א. האם יכול להשתמש בפנס לבדיקה והאם חובה לכבות אור החשמל בשעת הבדיקה?

מעיקר הדין צריך לבדוק לאור נר של שעווה והוא יחידי בפתילה אחת (לא בנר אבוקה של הבדלה) כדי שיבדוק יפה בחורים ובסדקים אולם במקומות שחושש מהנר כגון בארונות הבגדים או ברכב וכד' יכול לבדוק לאור פנס קטן הנכנס בחורים ובסדקים ²⁸ וכן אין צריך לכבות את אור החשמל בשעת הבדיקה. ²⁹

כ"ב. מהם המקומות שצריכים בדיקה?

הכלל הוא שבדוק בכל מקום שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ ולכן יש לבדוק במטבח בכל הארונות וכן במקרר ובתא ההקפאה בתנורים ובכל פינות חדרי הבית וכן מתחת למיטות וכד' וכן בשירותים ואמבטיה (במקומות שיש ילדים קטנים שעלול שהכניסו שם חמץ) וכן בארונות והכיסאות מתחתיהם וברגליהם, וכן במסילות התריסים והחלונות וכן בספריה בין המדפים וכן בארונות בגדים. ובבדים יש לבדוק רק אם יש חשש שהכניס שם חמץ במשך השנה (כגון ילדים וכדו') וכן יש להיזהר לבדוק בתיקי נשים ובילקוטי בית הספר אפילו אם ניקו אותם היטב לפני פסח. ואת רצפת הבית יבדוק בהבטה שאין בה חמץ. ובגדים שהדרך שמכניס בהם חמץ לפעמים אם כיבסם אין צריך בדיקה ואם לא כיבסם צריכים בדיקה בכיסים אולם בבגדים אין צריך בדיקה לאור הנר כי אם במישוש הכיסים, וספרים אין צריך לבדוק ³⁰ חוץ מספרים

²⁴ שו"ע תל"א סע"י ב' ולענין התחיל ללמוד מבעו"י שאין צריך להפסיק הוא רק לדעת מרן אך לאחינו האשכנזים צריך להפסיק.

²⁵ שו"ע תל"א ס"ב מג"א סק"ו, שו"ע סי' תל"ב ס"ב, חזו"ע פסח עמ' נו.

²⁶ שו"ע סי' תל"ב ס"א

²⁷ רמ"א ס' תל"ב ס"ב, מרן החיד"א מחזיק ברכה שם אות ט.

²⁸ שו"ת יחזה דעת ח"א ס"ד, שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ז ס"ח.

²⁹ שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ז ס"ז.

³⁰ שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ז ס"י, חזו"ע פסח עמ' לה

ומחזורים שמביאים לשולחן בפסח שעדיף להימנע מלהביא ספרים לשולחן וילמד בשולחן אחר.³¹ יודע האדם שהבטיח האר"י ז"ל שהזהיר בחמץ מובטח לו שלא יחטא כל השנה ומצווה חביבה היא עד מאוד והגם שקשה לו לא יקוץ בה ושכרו הרבה מאוד.³²

כ"ג. האם צריך לבדוק את החצר, חדר המדרגות, מעלית, פחי אשפה?

חצר - אם יודע בוודאות שיש בה חמץ מחויב לבדוקה אולם אם ספק לו אם יש בה חמץ יסמוך שאם היה בה חמץ אכלוהו עורבים שאר עופות ואין צריך בדיקה.³³

חדר מדרגות - מעיקר הדין צריך בדיקה וכל דייר חייב בבדיקה מקומתו ולמטה וכדאי שיסכמו ביניהם הדיירים כל אחד לבדוק קומתו ובבנין שאין שם אנשים שבודקים כי אם הוא לבד חובה עליו לבדוק את כל חדר המדרגות מקומתו ומטה ובבניינים שאין שם ילדים קטנים יש להקל לא לבדוק.³⁴

מעלית - מעיקר הדין יש להצריך לבדוק

פחי אשפה - אם ברור לו שהחמץ נפסל מאכילת כלב אין חייב לבדוקו אם לא ברור שנפסל מאכילת כלב, חייב לבער את החמץ מרשותו ולבערו.³⁵

כ"ד. המתארח בכל ימי הפסח במקום אחר ולא יחזור לביתו כלל בכל החג האם חייב לבדוק בליל י"ד?

אם יוצא מביתו תוך ל" יום מהפסח חייב לבדוק ואם יוצא לפני ל" יום מהפסח אין צריך לבדוק אולם אם מוכר את החמץ שבכל ביתו לגוי יכול להקל שלא לבדוק הבית.³⁵ ועליו להימנע מלהיכנס לבית בכל החג וחייב להשאיר בבית חמץ שווה פרוטה כגון בקבוק בירה וכדו' ע"מ שהמכירה תחול.³⁶ אולם ירא שמים עדיף שישאיר חדר אחד לבדוקו בליל י"ד בשביל שלא יפסיד את הברכה ובבדיקת הרכב סגי ואם יוצא לפני ליל י"ד בודק את הבית ללא ברכה.³⁷

כ"ה. אדם שנאנס ולא בדק בליל י"ד מה דינו?

חובה עליו לבדוק לאור הנר ביום י"ד בברכה.³⁸ ואם הגיע לביתו בתוך הפסח חובה עליו לבדוק את הבית.³⁹

כ"ו. יש לו כמה מקומות לבדוק כגון שני בתים או בית ומשרד וכד' כיצד יבדוק?

חייב לבדוק את כל המקומות שהם רשותו ומברך ברכה אחת ובודק מקום אחד ולאחר מכן עובר למקום האחר אף אם הוא רחוק רק יזהר שלא לדבר בעניינים אחרים שאינם צורך הבדיקה וכן לגבי רכב לאחר שבודק את ביתו חובה עליו לבדוק את רכבו וחייב לנקותו טרם הבדיקה (ולא כמי שמנקים את הרכב רק ביום י"ד ומבטלים מצוות הבדיקה בליל י"ד).⁴⁰

כ"ז. אדם שלא נמצא בביתו בפסח ומכר ביתו לגוי ולא בודק ביתו ויש לו רכב האם חל עליו חיוב בדיקה?

³¹ שו"ע ס' תל"ג ובנו"כ, שו"ת אורל"צ שם.

³² שו"ת מכתב סופר ח"א ס"ס י"ז

³³ שו"ע תל"ג ס"ו

³⁴ אורל"צ ג' ח"ז י"ב-י"ג

³⁵ משנ"ב ס' תל"ו סקל"ב כף החיים ס' תל"ו ס"ק ג"נ

³⁶ אורל"צ ג' פ"ז י"ט

³⁷ רמ"א ס' תל"ו ס' א'

³⁸ שו"ע ס' תל"ה ס"א

³⁹ ולענין הברכה ע' משנ"ב ס' תל"ה ס"ה כף החיים ס' תל"ו סק"י

⁴⁰ שו"ע תל"ב ס"ב ובמשנ"ב שם, שו"ת יחוה דעת ח"א ס"ה.

חובה גמורה יש לאדם לבדוק את רכבו ואפילו אם מתארח כל הפסח במקום אחר חובה עליו לבדוק את רכבו בליל י"ד בברכה.⁴¹

הלכות מכירת חמץ

כ"ט. אלו מוצרים נזקקים למכירת חמץ?

כל מוצר שהוא ודאי חמץ חייב במכירה, וכן כל מוצר שיש חשש שיש בו תערובות חמץ חייב במכירה וכן כל משקה שיש חשש שיש בו תערובות חמץ חייב במכירה ויזהר אדם להוציא את כל מוצרי מזון ומשקאות כגון בירה ויסקי וכד' ולהניחם בארון סגור ויעשה לו היכר שהוא חמץ כך שלא יבא לפותחו בחג הפסח.⁴²

ל. מהו זמן מכירת חמץ? ומה דינו של מי ששכח לעשות מכירת חמץ?

זמן מכירת חמץ ישירות לגוי הוא עד סוף זמן שריפת חמץ שכן לאחר זמן זה החמץ אסור בהנאה ושוב אינו ברשותו למוכרו. וראוי להקדים המכירה ע"מ שלא ישכח למוכרו בזמנו. ומי ששכח לעשות מכירת חמץ עד סוף זמן שריפת חמץ והשאיר חמץ בביתו אין לו תקנה להשתמש בו ואסור להניח ממנו לאחר הפסח אולם אם מדובר בהפסד מרובה יש להקל להפקירו קודם הפסח ושוב לזכות בו לאחר הפסח ובפרט אם היה אנוס ויעשה שאלת חכם.⁴³

ל"א. מה דינו של חמץ הנמצא בחנויות שלא ערכו שטר מכירה כדת וכדת של הרבנות?

מי שלא מכר את חמצו קודם הפסח לנכרי אסור בהנאה כדין חמץ שעבר עליו הפסח בין לו ובין לאחרים, ולכן יזהר אדם לאחר הפסח לקנות אך ורק בחנויות שערכו שטר מכירת חמץ ע"י הרבנות ויבקשו מבעל החנות לראות שטר המכירה שלא יכשל ח"ו בעוון חמץ שעבר עליו הפסח וראוי לעורר על זאת בבתי הכנסת.⁴⁴

ל"ב. האם צריך למכור גם את הכלים שהשתמש בהם בחמץ כל השנה?

אין למכור את הכלים לגוי בערב פסח ואדרבה אם מכר את הכלים חייב להטבילם לאחר הפסח ללא ברכה כדין כלים של גוי שנמכרו לישראל⁴⁵. ולכן הנהיגו ברבנויות חשובות להדגיש המכירה לגוי היא רק על החמץ שנמצא בשולי הקדירה אך לא על הכלי ואת הבלוע בכלי אין צריך למכור ואף המכירה לא חלה על זה.⁴⁶

ל"ג. האם יכול למכור בשביל חברו את החמץ?

יכול למכור את החמץ של חברו ובלבד שהמוכר בר דעת למעט חרש שוטה וקטן ואפי' אם לא עשה שליח יכול למכור לו את חמצו משום שזכות היא לו ודווקא כשיודע שחברו נזהר בחמץ בפסח ומעיקר הדין אפשר למנות את הרב אף דרך הטלפון או הצייל וכד' אך ראוי להנהיג לעשות זאת פנים מול פנים וכמנהג ישראל קדושים.⁴⁷

⁴¹ אורל"צ ח"ג פ"ז ס"ט.

⁴² שו"ע ס' ת"מ ס"ב.

⁴³ שו"ע ס' תמ"ג ס"א, ביאור הלכה שם ד"ה אסרוהו גם בהנאה

⁴⁴ פסחים כח. שו"ע ס' תמ"ח ס"ג, שו"ת יחו"ד ג' ס' כ"ה

⁴⁵ שו"ת שיבת ציון ס' י"א שו"ת חתם סופר או"ח ס' ק"ט, חזו"ע פסח עמ' פא

⁴⁶ שו"ע ס' תנ"א ס"א, ובמג"א שם

⁴⁷ שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ט ס"ב

ל"ד. האם יכול אדם להשאיר קמח למימונה?

כיון שבימינו כל החיטים עוברים שטיפה כדי להקל על הטחינה שלהם, ויש חשש שאכן החמיצו בשעת שטיפתם ולכן ראוי להימנע מלהשאיר קמח בביתו, ויש אפשרות להשיג קמח שעושים ממנו מצות. אולם אם בכל אופן רוצה להשאיר קמח למימונה יצניעו קודם הפסח במקום סגור ויעשה מכירת חמץ, ויזהר להוציא הקמח אך ורק לאחר צאת החג בשביעי של פסח, ולא כאותם שמוציאים הקמח מבעוד יום ועוברים על איסור חמור. וכאן המקום להזהיר שלא לקנות פיתות וכדומה מיד בצאת החג ממקומות שאין ידוע מקורם ויש חשש גדול שמא נאפו בתוך החג, ועוברים על איסור חמור של חמץ שעבר עליו הפסח.⁴⁸

ל"ה. מכר בחמץ יין שברשותו משום חשש חמץ האם היין נאסר לשימוש משום יין נסך?

היין אינו נאסר משום יינם של נכרים כיון שלא נגע בו הנכרי ואין בו חשש ניסוך.⁴⁹

מוצרים הצריכים הכשר לפסח

ל"ו. האם תמרוקי הנשים, סבונים, משחת שנים, חומרי ניקוי, צריכים כשרות לפסח?

מעיקר הדין אינם צריכים כשרות לפסח וזאת כיון שאינם ראויים לאכילת אדם ואף אינם ראויים לאכילת כלב אולם יש להורות להחמיר במשחת שיניים ובשפתון (אודם) הכשרים לפסח כיון שעלולים להיבלע ולכן המחמיר באלו תבוא עליו הברכה.⁵⁰

ל"ז. האם צריך הכשר על מפיות חד פעמי, תבניות חד פעמיות וסיגריות?

מעיקר הדין בכל דברים אלו אין צריך כשרות מיוחדת לפסח אמנם הרוצה להחמיר על עצמו תע"ב.

ל"ח. מזון לדגים האם צריך להיות כשר לפסח?

אם המזון הוא חמץ גמור ללא תערובות אסור לקיימו בפסח והמקיימו עובר בבל יראה ובבל ימצא. אולם אם אין זה חמץ בעין אלא מזון המכיל רכיבי חמץ וכגון המזון המצוי לדג נוי מותר לקיימו בפסח ולהאכיל ממנו לדגים כיון שמזון זה נפסל מאכילת אדם ומותר בהנאה. ובתנאי שתערובת זו נעשתה קודם הפסח.⁵¹

ל"ח. מזון של בעלי חיים כגון כלב (בונוזו ודוגלי) ותרנגול האם מותר להאכילם בפסח?

מזון של תרנגולות שודאי הוא חמץ אין לקיימו בפסח ואם מקיימו עובר עליו בבל יראה ובל ימצא ולכן ראוי להאכילם אוכל הכשר לפסח כגון דורא או אורז. ולעניין מזון הכלבים כיון שאינו חמץ בעין אלא תערובות חמץ ואינו ראוי לאכילת אדם יכול להאכיל לכלב בפסח.⁵²

⁴⁸ שו"ת יחז"ד סי' ג סכ"ח

⁴⁹ שו"ת הר צבי יור"ד סי' קי"א, שו"ת אורל"צ ח"ג פ"י ס"ה

⁵⁰ במיוחד בזמנינו שרוב הספירט מופק מאינו חמץ וכל דפריש מרובא פריש, וכן תערובת חמץ שאינה ראויה לאכילת אדם מותר בהנאה, ומה שהוספנו שאינה ראויה גם לאכילת כלב, זה בשביל למנוע את הסברא שסיכה כשתיה דבכגון זה שלא ראוי אף לאכילת כלב אין סברא לומר מדסך ביה אחשביה.

⁵¹ שו"ע סי' תמ"ב ס"ט ושם ס"ד ובמג"א שם ס"ק ז'

⁵² ע' הערה לעיל

ל"ט. האם תאנים מיובשות או פיצוחים (לאוכלי קטניות) צריכים כשרות לפסח?

חובה לדאוג במוצרים אלו לכשרות כיון שהרגילות לערב קמח עם התאנים וכן הרגילות לערב קמח ומלח בשעת קליית הפיצוחים. אולם שאר פירות יבשים שזיפים, משמשים, או פירות וירקות וכד' כיון שמוחזקים בלי תערובת חמץ יכול לקנות ללא חשש גם אם אין כשרות לפסח.

53

מ. האם צריך בתרופות הכשר לפסח?

מעיקר הדין אם מדובר בתרופה שאינה ראויה לאכילת אדם כגון מחמת מרירותה, חריפותה וכדו' אין צריך כשרות לפסח כיון דנחשב תערובת חמץ שאינו ראוי לאכילת אדם (ואף אם אדם

אוכלה הוא עושה זאת רק לצורכי הרפואה ובבליעה). אולם אם מדובר בתרופות שטעמם טוב כגון כדורי מציצה או סירופים בטעמים שונים חובה שיהיו כשרים לפסח. אולם ראוי להשתדל לבדוק כל הכדורים אם הם כשרים לפסח כי ברוב הפעמים יש להם תחליפים (בראשית החוברת יש מספרי טלפון של רב העיר הרה"ג רבי ישראל מאיר ביטון שליט"א שיש בידו רשימה של כל התרופות הכשרים ואפשר לברר אצלו על כל תרופה ותרופה).⁵⁴

מ"א. האם צריך על כל מצרכי המזון כשרות לפסח?

כיון שאדם לא בקי בכל התרכיבים ופעמים רבות שיש תערובת חמץ אף בדברים שלא נראים לעין חובה על האדם לקנות כל מצרכי המזון בכשרות מוכרת ולא יסמוך על זה שכתוב על המוצר כשר לפסח בלי רבנות חשובה ומוכרת כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה...⁵⁵

מ"ב. בשר ועופות ללא כשרות לפסח או דגים וירקות ושאר דברים שאין מוחזק שיש בהם תערובת חמץ האם מותר לאוכלן בפסח?

בשר ועופות ללא כשרות לפסח אפשר לאוכלן בפסח ואין לחשוש בהם לחמץ והאשכנזים מחמירים אולם בשר המעובד או בשר טחון הנמכר בחנויות וכדו' שיש בהם תוספות למיניהם חייבים כשרות לפסח.⁵⁶

מ"ג מה דין אכילת אורז בפסח?

בדין זה יש מנהגים רבים. הרבה מבני עדות המזרח נהגו לאכול אורז אולם זאת לאחר בדיקה לפחות ג' פעמים. אולם בני מרוקו נזהרו לא לאכול אורז בפסח וכן כל קהילת האשכנזים לא אוכלים אורז בפסח ובן ספרד הרוצה לאכול אורז בפסח יכול לעשות התרה מה שאין כן בן אשכנז חייב להמשיך במנהג אבותיו אולם כדאי הוא שכל אחד יישאר במנהגו וכל המחמיר בפסח הרי זה משובח.⁵⁷

⁵³ שאר פירות שהתרנו הוא משום שאחזוקי איסור לא מחזקינן, וכפי שכתב מרן השו"ע בס' תמ"ז ס"ה, אולם מנהג האשכנזים להחמער בזה וכפי שמוכח ברמ"א שם.

⁵⁴ שו"ע ס' תמ"ב ט' חזו"א ס' קט"ז סק"ח, חזו"ע פסח עמ' קכ

⁵⁵ ולצערינו לפעמים על דברים שהם חמץ ממש הכשילו את הרבים וכתבו כשר לפסח וחלילה לאדם לסמוך על זה בלי לראות חותמת של רבנות חשובה. ובפסח ראוי להחמיר ולהכניס לבית אך ורק מוצרים בהשגחת בד"ץ. (מלבד החרדים לדבר ה' שכל השנה כולה מכניסים לביתם אך ורק מוצרים בד"ץ).

⁵⁶ ע' לעיל הערה 54

⁵⁷ חזו"ע פסח עמ' פא, ברכ"י ס' תנג סק"א, בא"ח פר' צו המ"ט, ספר ליצחק ריח לרבי יצחק אבן דנאן אות א אורז סק"ז, נוהג בחכמה עמ' קס, והגר"י משאש בשו"ת מים חיים ח"ב סי' מא, ויש להוסיף שאחד מגדולי ירושלים זצ"ל הזהיר לשמור על כל חומרות ומנהגים שיסודם בהררי קודש, והוסיף מובטח למי שלא עוזב מורשת אביו שיזכה לראות בנים צדיקים וחסידים.

מ"ד. האם צריך לקפה, תה, סוכר, ומלח כשרות לפסח?

חובה לקחת קפה עם כשרות לפסח כיון שיש חשש שנטחן במטחנה גם דברי חמץ. וכן בסוכר צריך להיזהר כיון שיש מקומות שאורזים את הסוכר במקום שאורזים גם את הקמח. וכן בתה יש חשש שבתהליך הייבוש מערבבים בו אלכוהול העשוי מדגנים אולם במלח יש להקל ואין בו שום חשש. אולם המחמיר גם בזה תבוא עליו ברכה. שהרי היו חסידים ואנשי מעשה שהיו נזהרים להכין מלח בעצמם מים המלח.⁵⁸

מ"ה. מה זה קטניות ומה דינם בפסח?

רבו הדעות מהי ההגדרה של קטניות. יש שכתבו שכל דבר שנערם בכרי בשדה נחשב קטניות וכגון שעועית, בוטנים, וכד' ויש שכתבו שכל דבר שהגרעין שלו הוא הפרי עצמו נחשב קטניות. ויש שמכח האיסור בדברים היבשים אסרו אף את הדברים הלחים כגון שעועית ירוקה או צהובה וכד'. יש שחילקו בין לח ליבש ואין כאן המקום לפרוט לכל עדה את מנהגה והכלל העולה הוא שכל משפחה ומשפחה תנהג לפי מנהג אבותיה וכל מנהגים אלו הם מהררי קודש. ועדיף לא לבטלם.⁵⁹

מ"ו. מי שנהג לאכול קטניות בפסח האם מותר לו לאכול קטניות גם בקופסאות שימורים?

גם לעדות שאוכלים קטניות בפסח עליהם לבדוק את כשרותם של הקטניות בקופסאות השימורים מחשש תוספת חומרים שיש בהם חשש חמץ

מ"ז. מה הדין תבלין כמון בפסח?

יש שנהגו שלא לאכול בפסח וכל אחד ואחד ינהג כמנהגו. ומי שלא יודע מה מנהג אבותיו או שהוא בעל תשובה אינו חייב לנהוג בדבר איסור.⁶⁰

מ"ח. ביצים שחתומות בדיו האם יש לחשוש להוריד הדיו בפסח שמא יש בו תערובת חמץ?

גם אם יש תערובת חמץ בדיו כיון שאין זה ראוי לאכילת כלב אין בזה שום חשש.⁶¹

מ"ט. אורז שלא נבדק לפני הפסח האם יכול לבדקו בחוה"מ?

לנוהגים לאכול אורז בפסח מותר לבדקו אף בחול המועד

נ'. אישה אשכנזייה הנשואה לספרדי האם עליה לנהוג בבית אביה או כמנהג בעלה?

אשכנזייה הנשואה לספרדי רשאית לנהוג כבית בעלה הספרדי ויש מצרכים לעשות התרת נדרים אולם ספרדייה הנשואה לאשכנזי חייבת לנהוג כמותו בבית בעלה ובבית הוריה רשאל לאכול קטניות אם אין לבעלה הקפדה בדבר.⁶²

⁵⁸ שו"ת אורל"צ ח"ג פ"ח סט"ו, לדעת ילקו"י פסח ח"א קפה וסוכר אינם צריכים הכשר לפסח וטוב להחמיר שיהיו עם הכשר מיוחד לפסח

⁵⁹ פולמוס מנהג הקטניות ארוך הוא מאוד ויש לפחות חמש טעמים שאסרו האורז וכד' אך אין כאן המקום לכותבם ובמקום אחר נאריך בדבר עיין לעיל בדין אורז.

⁶⁰ שו"ת אורל"צ פ"ח סט"ו

⁶¹ שו"ע תמ"ב ס"ט וע' בתרומת הדשן (הובא בשו"ע ס' תמ"ב ס"ו) לענין כתיבה בדיו שנעשה משכר שעורים דשרי.

⁶² שו"ת יבי"א ח"ה ס' ל"ז

נ"א האם מותר להריח חמץ בפסח?

הגם שנחלקו בזה האחרונים העיקר להלכה שאין להריח חמץ בפסח.⁶³

דיני שריפת חמץ

נ"ב. מהו זמן ביעור חמץ?

סוף זמן ביעור חמץ הוא סוף שעה חמישית מזמן עלות השחר ובשנה זו שנת תשס"ח הזמן הוא בשעה 10:54.

נ"ג. האם יכול לשרוף בחמץ דברי מאכל בשר וחלב יחד?

יש להיזהר לא לשרוף בחמץ דברי מאכל בשר וחלב יחד משום איסור בישול בשר וחלב. ולכן כדאי להפריד השקיות של בשר וחלב וישרפם בנפרד. (מכוח חומרא)

נ"ד. האם יכול לזרוק החמץ לאשפה עירונית בלי לשרוף את החמץ?

אסור לזרוק לאשפה כיון שיכול אדם אחר למוצאו וליהנות ממנו ולכן נהגו לשורפו וטוב שכאשר שורפו יפורר החמץ קודם לכן על מנת שתשלוט בהם האש.⁶⁴

נ"ה. האם מותר לשפוך נפט על החמץ בשעת השריפה?

יכול לשפוך נפט על החמץ ובתנאי שזה יהיה רק לאחר שנשרף לגמרי לפחות כזית מן החמץ.

נ"ו. האם יכול למנות שליח לשריפת החמץ?

יכול למנות שליח לשריפת חמץ ויבקש מהשליח אף לבטל את החמץ לאחר ששרף החמץ. אולם טוב שגם בעל הבית יבטל את החמץ אך יעשה זאת רק לאחר שיתברר לו השעה שנשרף החמץ.^{65 66}

דיני תענית בכורות

נ"ז. מי חייב בתענית בכורות בפסח?

כל בכור בין מאב בין מאם חייב בתענית בכורות, וכן בכור שהוא כהן או לוי, וכן בכור שנולד אחרי נפל שלא חי שלושים יום, אבל בכור שנולד בניתוח קיסרי והבא אחריו אינם חייבים להתענות.⁶⁷

נ"ח. האם אישה בכורה חייבת בתענית בכורות?

⁶³ שדי חמד מערכת חמץ ומצה ס"א אות א, באה"ל סימן תמ"ג ס"א ד"ה אפילו

⁶⁴ שו"ע ס' תמ"ה ס"א

⁶⁵ שו"ת אורל"צ פ"ה סכ"ב בביאורים

⁶⁶ שו"ע ס' תל"ד סעי' ד'

⁶⁷ שו"ע ס' תע ס"א, בא"ה פר' צו הכ"ה, משנ"ב סק"ד, כה"ה אות ו

יש בזה חילוקי דעות אך פשט המנהג שאינם צריכים להתענות בערב פסח. אך כדאי להביא להם לטעום מסעודת סיום מסכת.⁶⁸

נ"ח. מה דינו של קטן בכור?

קטן בכור אינו צריך להתענות בערב פסח אף מדין חינוך ופשט המנהג שהאב מתענה במקום בנו ואם האב גם כן בכור האם תתענה במקום בנה.⁶⁹ או שישתתפו בסעודת מצווה.

נ"ט. כיצד יכול בכור לפטור עצמו מהתענית?

בכור שמשותף בסעודת מצווה בערב פסח כגון סעודת שבע ברכות של חתן וכלה, ברית מילה, פדיון הבן הרי בזה נפטר מתענית בכורות. ונהגו העולם לפטור התענית בעיקר על ידי סעודת סיום מסכת שנהגו לעשות בערב פסח וראוי להפטר מתענית זו ע"מ שיוכלו לקיים את מצוות החג בליל הסדר בשלמות.⁷⁰

ס. האם סעודת סיום מסכת צריכה להיות דווקא בפת?

מנהג העולם להקל בזה שלא להצריך פת אך הזהיר במצוות ישתדל לשתות מלא לוגמיו או לאכול שיעור כזית של פת או עוגה.⁷¹

ס"א. האם הבכור צריך גם לשמוע את הסיום וגם לטעות מהסעודה או שמא די באחד מהם או לשמוע את הסיום או לטעום מהסעודה?

טעימת סעודה ללא שמיעת הסיום אין בה ממש ואינה פוטרת אותו מהתענית ולא טוב עושים אלו שמבקשים להביא לביתם לטעום מהסעודה ולא משתתפים בסיום, ואם השתתף בסיום ולא טעם מהסעודה המסיים את המסכת בעצמו יש לו על מה לסמוך ובתנאי שיאכל בביתו. אך השומע צריך שישמע הסיום וגם יטעם מהסעודה להפטר מהתענית.⁷²

ס"ב. בכור שנמצא במקום שאין באפשרותו לשמוע כלל סיום כגון חייל וכיו"ב, האם יכול לשמוע הסיום בטלפון?

אפשר להקל שהרי שומע הסיום ושמוע בסיום המסכת ולא דמי למ"ש בספר נהר מצריים ועוד, שיש למחות ביד הנוהגים להביא להם כוס יין מהסעודה דשם לא שמעו כלום משא"כ כאן על כל פנים שומעים הסיום דרך הטלפון ומבינים את הסיום, ולכן יש להקל וכמו שכתב במעדני שלמה להגרש"ז אויירברך זצ"ל ומרן הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א. אמנם אם יש ביכולתו לעשות סיום על מסכת אבות עדיף טפי שיסיימה מאשר ישמע הסיום בטלפון.

ס"ג. האם המסיים מסכת אחת בבית כנסת אחד יכול שוב לסיים אותה מסכת בבית כנסת אחר?

פשוט וברור שכאשר סיים במקום אחד שוב אין הסיום השני נקרא סיום ואינו נחשב סעודת מצווה להפטר מן התענית אולם אם סיים כמה מסכתות ודאי שיכול לעשות בכל מקום סיים על מסכת אחרת ונחשב סעודת מצווה על כל מסכת ומסכת.

ס"ד. האם רק סיום מסכת בש"ס נחשב סעודת מצווה?

⁶⁸ משנ"ב ס' ת"ע פק"ד, חזו"ע פסח עמ' ריג, שו"ת אורל"צ פי"ב ס"ב

⁶⁹ רמ"א ס' ת"ע ס"ב

⁷⁰ יבי"א א' כ"ב אורל"צ ח"ג פי"ב א'

⁷¹ חזו"ע פסח עמ' ריב, שו"ת אורל"צ ח"ג פי"ב ה"א

מעיקר הדין סיום מסכת שלמה בש"ס עם הבנה נחשב סיום מסכת וכן סיום ספר שלם מהזוהר הק' אף ללא הבנה נחשב סיום אולם בדיעבד שלא מצוי אדם שסיים מסכת אפשר להקל בסיום מסכת משניות עם פירוש רבי עובדיה מברטנורא.⁷³

איך נוהגים בשנה שערב פסח חל בערב שבת?

יש בזה מחלוקת, יש אומרים שיש להקדים את תענית בכורים ליום חמישי י"ב בניסן (שו"ת מהרי"ל סי' קי, שו"ת תרומת הדשן סי' קכו), ויש אומרים שהתענית נדחית לגמרי ומאחר זמנה בשבת ואי אפשר להתענות בשבת כן דעת מרן השלחן ערוך (שו"ע סי' תע ס"ב, וכתב המ"ב סק"א שאין מתענים ביום שישי שאין זה זמנה), מכל מקום טוב שהבכורים השתתפו בסעודת מצוה ובכך יפטרו עצמם מן התענית, וכן אב שנהג להתענות עבור בנו הבכור הקטן פטור מהתענית, וכן נשים שנהגו להחמיר על עצמן ולבוא לשמוע סיום מסכת, פטורות מהתענית ואינן צריכות לבוא לשמוע סיום מסכת (חזו"ע פסח עמ' רנד, שו"ת אורל"צ ח"ג פי"ג ה"ג).

דיני ערב פסח

ס"ה. מה דין לכבס, לגהץ, להסתפר, להתגלח בערב פסח?

הכלל אין עושים מלאכה בער"פ לאחר חצות משום שהוא זמן קרבן וכן שיהיו פנויות להכנות החג אולם קודם חצות כיום מנהג העולם שמותר לעשות מלאכה. אולם לאחר חצות אסור לעשות מלאכה בערב פסח. אלא שיש חילוק במלאכות.

כיבוס – אסור לכבס לאחר חצות היום כיון שנחשב מלאכה גמורה. וכן בחוה"מ אסור לכבס זולת בגדי הילדים קטנים.⁷⁴

גיהוץ – לגהץ מותר אף לאחר חצות היום. דנחשב מלאכת הדיוט אולם רק בגדים שהם לצורך החג.⁷⁵

תספורת – להסתפר אסור לאחר חצות היום כיון שנחשב מלאכה גמורה ואם שכח להסתפר יכול להסתפר לאחר חצות היום ע"י גוי אולם רק במקום שיש מראה שיכול לראות מה הגוי עושה לו מאחריו כיון שהגוי חשוד על שפיכות דמים.⁷⁶

גילוח – לעניין גילוח הזקן יש צדדים להקל כיון שהרגילות שאדם מתגלח בעצמו ואינה נחשבת מלאכה גמורה אולם עדיף להיזהר להתגלח קודם חצות היום.⁷⁷

ס"ו. האם בעל עסק צריך לסגור את חנותו בערב פסח?

סחורה מותר לעשות בערב פסח אפי' אחר חצות היום ולכן אין צריך לסגור את חנותו בחצות היום. אולם טוב להחמיר על כל פנים משעת מנחה קטנה ומעלה.⁷⁸

⁷³ שו"ת יבי"א ח"א סימן כ"ו

⁷⁴ שו"ע סימן תס"ח ס"א וס"ב, כה"ח שם אות כ'

⁷⁵ חזו"ע פסח עמ'

⁷⁶ ס' תס"ח משנ"ב סק"א ולענין המראה עיין שו"ע יור"ד ס' קנ"ו ס"א

⁷⁷ שו"ת אורל"צ פי"ג ס"א

⁷⁸ ילק"י ה' ערב פסח ה'.

ס"ז. האם אדם יכול לתקן בגדיו בערב פסח?

לתפור בגדים חדשים אסור בערב פסח אולם לתקן בגדים שנפרמו וכד' מותר בערב פסח אפי' אחר חצות ואפי' להביא בגדיו לאומן מותר אולם בתנאי שלא יטול שכר על התיקון.⁷⁹

ס"ח. האם מותר לאכול מצה בערב פסח?

אסור לאכול מצה בערב פסח ויש שנהגו לא לאכול מצה אף מר"ח ניסן מגודל חביבותה של המצווה. אולם מצה עשירה שנילושה במי פירות או מצה מטוגנת או מבושלת מותר אולם יזהר לסיים לאכול זאת עד השעה העשירית ביום.⁸⁰

ס"ט. האם מותר לגזוז ציפורניים ולצחצח נעליים לאחר חצות בערב פסח?

מותר לגזוז ציפורניים ולצחצח נעליים לאחר חצות כיון שאין זה נחשב מלאכה גמורה כיון שאין צריך לזה מלאכת אומן.⁸¹

ע. האם מותר לתת לקטן מצה בערב פסח?

אם הוא קטן שאינו מבין בספור יציאת מצרים מותר להאכילו אולם אם הוא קטן שמבין בספור יציאת מצרים אין להאכילו מצה בערב פסח.⁸²

דיני הכשרת כלים לפסח

אסור להשתמש בפסח בכלים שהשתמשו בהם במשך השנה בחמץ אם לא שמכשיר אותם לפסח אלא שיש הבדלים בין סוגי הכלים.

הכלל העולה הוא: שכפי השתמשות הכלי כך צורת הכשרתו וכבולעו כך פולטו אלא שאם תשמישו הוא דרך נזלים דינו בהגעלה ואם תשמישו ביבש ללא נזלים צריך ליבון ואולם יש כלי שלעולם לא מועילה להם הגעלה ויש שלא צריכים כלל הגעלה ועתה נעבור כלי וכלי למען ילמדון העם.

ע"א. כלי זכוכית (פיירקס דורלקס) – לדעת הספרדים כלי זכוכית לא בולעים ואפשר להשתמש בהם ללא הכשר בכלל כי אם שטיפה והדחה. אולם לדעת האשכנזים לא עוזר להם כלל הגעלה ודינם ככלי חרס שאסור להשתמש בהם בכלל. יש קהילות ספרדים שהחמירו גם כאשכנזים בכלי זכוכית ויכולים לנהוג כדעת השו"ע שלא צריך שום הכשר רק שצריכים לעשות התרת נדרים.⁸³

ע"ב. כלי חרס – אין להשתמש בהם כלל בפסח ולא מועיל להם הגעלה וצריכים לקנות כלים חדשים.⁸⁴

⁷⁹ שו"ע ס' תס"ח ס"ב ובמשנ"ב שם

⁸⁰ שו"ת יבי"א ה"ו ל"ט, ובשו"ת אורל"צ כתב שמצה מטוגנת אסור לאכול במשך היום.

⁸¹ שו"ת יבי"א ה"א ס' ל"ב

⁸² ילק"י הל' ערב פסח כ"א

⁸³ שו"ע ס' תנ"א ס' כ"ו וברמ"א שם

⁸⁴ שו"ע ס' תנ"א ס' א'

ע"ג. שיש מטבח – די שיערה עליו מים רותחים לאחר שניקהו היטב ואם יכול לצפותו בנייר כסף תבוא עליו ברכה.⁸⁵

ע"ד. כיור – די שיערה עליו מים רותחים אפי' אם הוא עשוי מחרסינה.⁸⁶

ע"ה. סירים – סירים העשויים מכל מיני סוגי מתכות צריך להכשירם בהגעלה. אך זאת רק לאחר ששטף והדיחם היטב והסיר מהם כל זוהמה וחלודה

ע"ו. סיר לחץ – דינו בהגעלה ויסיר את הגומי ויגעיל את הסיר ולאחר כן יגעיל גם את הגומי.

ע"ז. מכיסאות הסירים והידיות שלהם – דינם בהגעלה.

ע"ח. מחבת – מחבת שמטגנים עם שמן הכשרם בהגעלה מחבת שמטגנים בו בלי שמן (טפלון) אין מועיל לו הגעלה ואסור להשתמש בו בפסח.⁸⁷

עח. סיר של ג'חנון – הגם שיש שרצו להקל בהגעלה אין לנהוג כך וצריך להכשירו בליבון וראוי לקנות חדש

ע"ט. כלי פורצלן וקרמיקה – דינם ככלי חרס שאין מועיל להם הגעלה בפסח וצריך כלים חדשים.⁸⁸

פ. כלי עץ ופלסטיק – כלים שהם מעץ או אבן פלסטיק או מניילון ובקליט דינם ככלי מתכות וכפי תשמישם כך הכשרם אם השתמש בהם על האש ממש בנוזלים דינם בהגעלה אם השתמש בהם רק בעירוי אף הכשרם בעירוי רותחים ולפי הכלל של כבולעו כך פולטו.

פ"א. סכין של לחם – ראוי לקנות חדש לפסח.

פ"ב. שפודים ואסקלאות – כיון שצולים בהם בשר על האש צריכים ליבון באש עד שהיו ניצוצות ניתזים מהם.⁸⁹

פ"ג. תבניות – כיון שמשתמש בהם ביבש כגון שאופים בהם חלות דין הכשרת בליבון עד שיהיו ניצוצות ניתזים מהם, וכיום אין עומדים בליבון חמור וצריך לקנות חדשות או אפילו תבניות חד פעמי .

פ"ד. סיר של עוגה – אין אפשרות להכשירה בפסח.⁹⁰

⁸⁵ אולם למנהג האשכנזים מחמירים להעביר על השיש אבן מלובנת עיין מרן שו"ע ס' תנ"א ס"ו

⁸⁶ חזו"ע ב' ע"מ חצר

⁸⁷ יחו"ד ח"א ז'

⁸⁸ גדר כלי חרס שנעשו מאדמה וחול ונצרפו בכבשן וכיון שתהליך יצורם הוא ככלי חרס אף דינם הוא שלא יוצא החמץ מדופים לעולם.

⁸⁹ שו"ע ס' תנ"א ס"ד

⁹⁰ שו"ת יחו"ד ח"א ס"ז

פ"ה. כיריים של גז והחצובה – כיריים של גז והחצובה והלהבות ראוי שיעשו להם הגעלה ולאחינו אשכנזים צריך ליבון.⁹¹

פ"ו. פלטה חשמלית – ינקה היטב מכל לכלוך ויערה עליה מים רותחים מכלי ראשון אולם ראוי לכל ירא שמים לעטוף אותה בנייר כסף קשה.⁹² אולם פלאטות של קונדיטוריות שעיקר שימושן בחמץ אין להם הכשר.

פ"ז. שיניים תותבות – יש לצחצחם ולנקות היטב מכל לכלוך ויניחם בתוך כלי ואז יערה עליהם מים חמים שהיו על האש.

פ"ח. מכונת בשר – יפרק אותה מכל חלקיה ויגעיל כל חלק וחלק ואת החלק המנוקב כדאי ללבן או לקנות חדש לפסח.⁹³

פ"ט. שולחנות וכסאות – אם אוכלים בה כשהיא גלויה ינקה היטב ויערה עליה מים רותחים מכלי ראשון והוא הדין בשולחנות שיש שאוכלים בהם בצורה גלויה אולם שולחנות שתמיד פרוס עליה מפה בשעת האכילה די שישטפם וינקם היטב ואין צריך אף עירוי.⁹⁴

צ. כסאות מטבח – ינקה וישטפם היטב ודי בכך.

צ"א. מדיח כלים – לאחר שינקו היטב מכל לכלוך יפעיל את המכונה כשהיא ריקה בתכנית מלאה כולל חומר ניקוי ובכך הוכשרה לפסח.

צ"ב. מקרוגל – ראוי שיהיה לאדם מיקרוגל חדש לפסח אולם אם רוצה להקל להשתמש בו בפסח אך ורק בשני תנאים. א. ינקנו היטב מכל לכלוך וירתיח בו מים רותחים בקערה גדולה. עם תערובות של חומר פגום כגון אקונומיקה וכד'. ב. לעולם בפסח יניח המאכל בתוך קופסה אטומה וחדשה המיוחדת לפסח.

צ"ג. גביע של כסף – די לו בשטיפה והדחה בלבד וכלי כסף שאינם אלא לנוי בעלמא אינם צריכים הכשרה לפסח [ויש מיוצאי אשכנז שמחמירים בדבר].

צ"ד. קומקום חשמלי – ינקהו היטב מכל צדדיו וירתיח בו מים ודי בכך.

צ"ה. קולט אדים – ינקהו היטב ויערה עליו מים רותחים מדין כבולעו כך פולטו (אפשר להשתמש בקיטור להכשרה).

⁹¹ ילק"י הגעלת כלים י"ד

⁹² שו"ת אורל"צ ח"ג פ"י ס"ד

⁹³ כדן מדוכה וע"י אורל"צ פ"י ט'.

⁹⁴ שו"ע ס' תנ"א כ'

צ"ו. רשת שמחזיקה את התבניות – אפשר להכשיר בהגעלה כיוון שאין מניחים עליה דרך קבע חמץ גמור אלא רק תבניות עומדות עליה וקדירה לקדירה אינו מבליע אולם אם הניח עליה דרך קבע חמץ הכשרה בליבון

צ"ו. מצנם וטוסטר אובן – אין להכשירו לפסח וראוי לקנות חדש

צ"ז. מיחם חשמלי – אם רגיל להניח עליו דבר חמץ צריך הגעלה במים רותחים אולם אם משתמש בו רק לחימום המים די לו בשטיפה והדחה עם חומר ניקוי.

צ"ח. מקרר מקפיא – ינקוה וישטפוה היטב ודי בכך להכשירו (ויש להעיר על מכשול שאנשים לאחר שמנקים את המקפיא משאירים דברי חמץ בצד בטענה שעד זמן בדיקת חמץ הם יוציאוהו

ואז חלילה שוכחים אותו ועוברים על אסור חמור וראוי בבדיקת חמץ לבדוק אף את המקפיא והמקרר ובכך ימנעו ממכשול זה).

צ"ט. תנור אפייה – לאחר שמנקוה ושוטפו היטב בחומרי ניקוי לא משתמש בו כ"ד שעות ואז יסיקנו בחום גבוה ביותר כשעתיים.⁹⁵

ק. צידנית סודה סטרים תרמוס – די בשטיפה והדחה בחומרי ניקוי ובתרמוס אם חושש שהשתמש בו בחמץ יערה עליו מים רותחים.

ק"א. מברשת שיניים – ראוי שיקנה מיוחד לפסח.

ק"ב. בקבוק לתינוקות – ראוי שיקנה מייחם לפסח.

ק"ג. האם מותר להגעיל כלי בשר וחלב יחד?

אם השתמש בכלים אלו בתוך כ"ד שעות אסור להגעילם יחד ויגעילם זה לאחר זה אולם אם לא השתמש בהם בתוך כ"ד שעות יכול להגעילם ביחד.

ודרך אגב גם לפוסקי אשכנז שלא מכשירים כלי לשנותו מחלב לבשר אם הגעיל בשביל פסח יכול לשנות מבשר לחלב וכן להיפך.

ק"ד. אם לאחר שהגעיל הכלי לא הניחו במים קרים האם הכלי הוכשר לפסח?

אף שצריך לאחר שהוגעל הכלי להניחו במים קרים אם לא עשה כך הכלי הוכשר לפסח.

ק"ה. הניח סיר חמץ על פלטה של פסח מה דין הפלטה?

⁹⁵ והנה בתנור אפיה רבו החולקים הסוברים שאין להכשירו לפסח וכן דעת הגרש"י אלישיב שליט"א וכן דעת הגר"ב צ"צ זצ"ל ויעויין בהרחבה באור לציון ח"ג פרק י' ב' שדן בהרחבה לאסור אולם מרן הגרע"י שליט"א והגר"ח שיינברג שליט"א מקילין להשתמש בתנור אפיה ע"פ ההכשר שהזכרנו אולם טוב וראוי שגם אם מקילין להכשיר התנור יש להמנע מלהפעיל את הטורבו וזאת כיון שהמבנינים בתנורים מודים שהמקום הפנימי שם מזוהם בצורה מיוחדת.

ראוי להיזהר מאד מערבוב הכלים ובמיוחד במוצאי חג הפסח אולם אם כבר הניח סיר חמץ על הפלטה אינה נאסרת בכך.

הלכות סדר ליל פסח

הכנות לסדר ליל פסח

זמן הקידוש

יהא שולחנו ערוך מבעוד יום כדי שיהיה אפשר לו להתחיל הסדר תכף משתחשך ולא ישתהה, ואף אם עוסק בלימודו בבית המדרש יקום מפני שמצווה לזרז ולעשות הסדר בשביל התינוקות שלא ישנו, כשידעו שלא ישתהה הרבה עד האכילה וממילא ישאלו מה נשתנה וישיב להם עבדים היינו וכו', ויקיים מה שכתוב "והגדת לבנך ביום ההוא". ומכל מקום לא יאמר קידוש עד לאחר צאת הכוכבים ולא בבין השמשות, ואף על גב דבשאר שבתות וימים טובים יכולים להקדים ולקדש מבעוד יום שמוסיפים מחול על הקודש, שונה פסח דזמן אכילת מצה אינו אלא בלילה דומיא דפסח דכתיב "על מצות ומרורים יאכלוהו" והפסח אינו נאכל אלא בלילה דכתיב "ואכלו את הבשר בלילה הזה. כשחל ערב פסח בשבת ראוי להכין הכל קודם השבת, אבל בשבת עצמה אסור להכין שום דבר לצורך הלילה עד שיצאו ג' כוכבים בינונים ויאמר ברוך המבדיל וכו'.

מצות היום והגדת לבנך

ומצווה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים בליל פסח קודם עשיית הסדר כדי שיראו שינוי וישאלו ועל ידי זה יתעוררו לתת לב על כל השינויים ומנהגי לילה זה וישאלו שאלות המבוארים בנוסח מה נשתנה וגם לא ישנו. וצריך לעוררם שלא ישנו עד לאחר עבדים היינו וכו', שידעו עניין יציאת מצרים שעיקר המצווה היא התשובה על שאלת בנו ולא כמו שעושין איזה המון שאחר אמירת מה נשתנה מניחים לילדים לילך לישון ואינם יודעים שום תשובה על שאלתם.

עריכת שולחן הסדר

יסדר שולחנו יפה בכלים נאים כפי יכולתו, ואף שבכל השנה טוב למעט בזה משום זכר לחורבן, בליל פסח מצווה להרבות שזהו בכלל דרך חירות, ואמרו על המהרי"ל שכשהיו בידו משכונות של נכרים כלים נאים לא היה משתמש בהם בשום פעם רק בפסח היה מנהגו להשים אותם על שולחן מיוחד לשימוש בראייתם, - כמו כן יכין מקום מושבו בכרים וכסתות נאים כפי יכולתו, שיש בהיסבה דרך חירות.

הלכות הסיבה בליל פסח

חיוב הסיבה בזמנינו

נחלקו הפוסקים אם בזמן הזה צריך להסב או לא, דדעת האבי עזרי והראבי"ה, דבזמן הזה שאין רגילות בארצנו להסב יושב כדרכו ואין צריך להסב, אולם בהגהות מימוניות כתב עליהם

שהם יחידים בדבר זה ולא פסקו כן כל הפוסקים, וכך פסק מרן השו"ע שאפילו בזמנינו צריך להסב, ומכל מקום על דעת ראבי"ה סמך הרמ"א לעניין נשים שאף שהם חשובות שלא צריכות להסב, וכן לעניין דיעבד שאם לא היסב שאין צריך לחזור ולהסב.

הדרך הנכונה להסבה – דין איטר יד

וכשהוא מסב לא יטה לא על גבו ולא על פניו ולא על יד ימינו אלא על שמאלו, ראשו מוטה לצד שמאל על המיטה או על הספסל וכרים תחת ראשו אצל השולחן דרך חירות – ופירש רשב"ם דהטעם שמסב על שמאלו, הוא מפני שצריך לאכול ביד ימינו, ולפי זה, איטר יד ימינו יטה על ימינו, אולם רש"י פירש דהטעם הוא, כדי שלא יקדים קנה לוושט, ולפי זה אין חילוק בין איטר יד לאחר ולעולם מסב על שמאלו כדי שלא יקדים קנה לוושט, וקימ"ל כשיטת רש"י הואיל וחמירא סכנתא מאיסורא, וספק נפשות להקל, ומכל מקום איטר יד שהיסב על ימינו יצא בדיעבד דימין שלו הרי הוא כשמאל כל אדם.

גידם – השולט בשתי ידיו

גידם ביד ימינו או שיש לו מום או מכה ביד ימינו בעניין שלא יכול לאכול על ידה, ואם יסב על צד שמאל לא יוכל לאכול בידו השמאלית, וכן מי שיש לו מכה בידו השמאלית בעניין שאינו יכול לאכול על צד שמאל, נראה שבכגון זה פטור מהסיבה, דלא תקנו חז"ל הסיבה אלא דרך חירות ודרך תענוג ולא שיבוא לידי צער.

אדם השולט בשתי ידיו באופן שווה, יש לו גם כן חיוב להסב על צד שמאלו.

עני חיובו בהסיבה

אפילו עני שאין לו כרים, יש לו להסב על הספסל ולצד שמאלו, ואם אין לו ספסל והוא יושב על הקרקע, וכמו בארצות המזרח, גם כן צריך להסב על צד שמאל. עוד כתבו הפוסקים שאם הוא סומך עצמו על ברכי חברו גם זה נקרא הסיבה בשעת הדחק, אבל לא יסב על ברכי עצמו מפני שנראה כדואג.

נשים האם צריכות להסב

אישה אינה צריכה הסיבה, ופירש הרמב"ם הואיל ואימת בעלה עליה וכפופה לו, ולפי זה אלמנה וגרושה צריכות להסב, אבל בה"ג כתב הטעם הואיל ולא אורח ארעא דאישה למיזגא, ולפי זה כל הנשים אינם צריכות להסב פרט לנשים חשובות שכן דרכן למיזגא, וכתב הרב המנוח, דאישה חשובה נקראת כל אישה שאין לה בעל והיא גברת הבית, או בת גדולי ישראל וחשובה, בפרי ידיה ואשת חיל ויראת ה', או שיש לה עבדים ושפחות ואינה צריכה להתעסק בצרכי הבית ע"כ. ולפי זה יקשה על הרמ"א שכתב דכל הנשים שלנו מיקרי חשובות וכי אית בהו כל הני, אלא יש לומר כפי המבואר ברוקח דהכלל הוא, שכל אישה שאין בעלה מקפיד עליה בגלל חשיבותה צריכה הסיבה ולזה נתכוון הרמ"א שהחשיבות תלוי בקפידת הבעל, ועכשיו שאין דרך הבעל להקפיד כל הנשים שלנו מיקרי חשובות, וסיים הרמ"א אך לא נהגו להסב – גם השו"ע כתב שאישה אינה צריכה הסיבה אלא אם כן היא חשובה – ואולם פשט המנהג בין הספרדים והאשכנזים שהנשים מסיבות, מפני שאין הדרך להקפיד, אלא שאם שכחה ולא הסיבה, בין בארבע כוסות ובין במצה יצאה ידי חובה, ואינה צריכה לחזור ולאכול או לשתות בהסיבה.

קטנים בהסיבה

יש אומרים שאף את הקטנים שהגיעו לחינוך צריך לחנכם במצות הסיבה, כדי שיתרגלו במצווה זו, והרי כך משמע משאלתו של הבן, הלילה הזה כולנו מסובין, ומכל מקום אם לא היסבו, אינם צריכים לחזור ולאכול ולשתות.

בן אצל אביו – תלמיד אצל רבו

בן אצל אביו צריך הסיבה אפילו הוא רבו מובהק, ואין צריך לקבל רשות על זה, דסתם אב מוחל לבנו – ולדעת הב"ח ראוי להחמיר ולא יסב הבן אלא אם כן נותן לו האב רשות – אבל תלמיד אצל רבו אפילו אינו רבו מובהק, וכן תלמיד חכם מופלג בדורו אף על פי שלא למד ממנו כלום חשיב כרבו, ואינו צריך להסב, וגם אסור לו אם ירצה דמורא רבך כמורא שמים, אלא אם כן ייתן לו רבו רשות ואז חייב להסב ואפילו הוא רבו מובהק, וכתב הרמ"א שכל זה דווקא כשואכלין על שולחן אחד אבל אם אוכלין על שולחן בנפרד צריך להסב אף על פי שרואה את רבו, ואמנם דעת הפרי חדש שכל שרואהו רבו אסור להסב משום מורא, - והפמ"ג כתב שבאופן זה טוב שייטול ממנו רשות – ואין חובה על הרב להרשות לתלמידו – אבל תלמיד לפני רבו שמלמדו אומנות צריך הסיבה.

השמש בהסיבה

השמש שמגיש לפני המסובין בסדר ליל פסח, צריך הסיבה, ואפילו בפני אדונו, שאף על פי שהוא משועבד תמיד להתעסק בצרכי הבית, מכל מקום מחויב הוא להראות דרך חירות בליל פסח ולאכול על כל פנים כזית מצה וכזית אפיקומן וד' כוסות בהסיבה.

אבל תוך י"ב חודש

אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו, או תוך שלשים על שאר קרובים כגון שלא נהג שבעה לפני הרגל, אף שהוא חייב בהסיבה, מכל מקום הנכון שלא יסב על מיטה כבודה וכלולה, אלא יסב בשינוי קצת דהיינו על מיטה וכר אחד, תחת ראשו או על ברכי חברו, - ונהגו האבלים שלא ללבוש קיטל ומכל מקום השובש אין מוחין בידו.

המקומות שחייבים להסב בהם

אלו מקומות שצריכים להסב בהם: בשתיית ארבע כוסות, באכילת המצה, והכורך, ובאפיקומן, ואם לא יסב בהם, לדעת מרן בכל המקרים חייב לחזור ולאכול ולשתות בהסיבה, ולדעת הרמ"א, יש מקומות שחוזר ומסב ויש שאינו חוזר ומסב – ולכתחילה ראוי להסב בכל הסעודה באכילתו ובשתייתו אך אינו לעיכובא.

דיני ארבע כוסות

חכמים תקנו שכל אדם מישראל חייב לשתות בליל פסח ארבע כוסות של יין – כנגד ארבע לשונות של גאולה, והוצאתי אתכם, והצלתי אתכם, וגאלתי אתכם, ולקחתי אתכם, ועוד הרבה טעמים ורמזים נאמרו בזה, ולמה החמירו חכמים במצוות ארבע כוסות יותר משאר מצוות, עד שחייבו אותה אף לעניים נשים וקטנים, ? משום שיש במצווה הזו משום פרסום הניסים שעשה עמנו ה' יתברך.

נשים בארבע כוסות

גם הנשים חייבות בארבע כוסות, ובכל המצוות הנוהגות בליל הפסח כמו מצה ומרור, ואמירת ההגדה והאפיקומן, והלל, ואף שהם מצות עשה שהזמן גרמא, משום שגם הנשים היו באותו הנס.

יין העני

אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו או ילווה או ישכיר עצמו בשביל יין או חמר מדינה לארבע כוסות, והיינו שאם הגבאים לא יתנו לו אף על פי כן אין לו לפטור עצמו, אכן, באמת הם מחויבים לתת לעניים ארבע כוסות.

חינוך הקטנים

ומצווה ליתן יין לפני הקטנים והקטנות שהגיעו לחינוך, כבן חמש או שש, כדי לחנכם במצוות ארבע כוסות, ומהו שיעור השתייה ואיזה סוג יין ייתן לפניהם יתבאר בהמשך.

החובה והחשיבות שיש בשתיית ארבע כוסות – ודין חולה שפטור

אפילו מי ששונא את היין או שהיין מזיקו צריך לדחוק עצמו כדי לקיים מצות ארבע כוסות, וכבר אמרו על רבי יהודה בר אילעאי, שלא היה נמנע מלשתות ארבע כוסות אף שהיה מצטער הרבה כתוצאה משתייתם, שהיה חוגר צדעי פדחתו מפני כאב ראשו מפסח ועד עצרת, עוד כתוב בספרים הקדושים שבזכות שתיית ארבע כוסות ניצל אדם מדין ארבע מיתות ב"ד אם נתחייב בהם ח"ו, וגם על ידי זה לא יצטרך לאכול סמים ומשקים מרים לרפואת הגוף – ובאוצר הגאונים מצאנו, שמי שיכול לשתות ארבע כוסות ולא שותה חייב מלקות, ולדעת המקובלים חוזר בגלגול.

אך די לכתחילה לאדם שקשה עליו שתיית יין לצאת ידי חובה ביין מבושל או יין צימוקים או במיץ ענבים – ואך על ידי שתיית ארבע כוסות בכל אופן שהוא יזיק לו לבריאותו ויש לחוש שיבוא לידי חולי פנימי או ייפול למשכב פטור מלשתות, ויקדש על הפת כדין מי שאין לו יין – ואם הוא בעל הבית שמוציא אחרים בקידוש, יש לו לקדש ולטעום מעט ייתן לאחרים לשתות.

באיזה סוג יין יוצאים ידי חובה

ראוי ליקח לארבע כוסות יין שטעמו חזק שהוא משכר ומשמח, שעל ידי זה הוא מרגיש דרך חירות, וגם יש בו משום שמחת יו"ט ולכן לא ייקח מיץ ענבים כיון שיש מחמירים שאינו יוצא בו, ואמנם לזקן או חולה וכן אישה וקטנים אפילו הגיע לגיל חינוך שקשה להם שתיית יין, אפשר להקל בשתיית מיץ ענבים, אבל למי שיכול לשתות יין ראוי להחמיר, אמנם אפשר למהול מיץ ענבים ביין כשעדיין נשאר טעם חזק שיכול לשכר ולשמח.

מצווה ביין אדום

מצווה לחזר אחר יין אדום לארבע כוסות – והטעם, משום שנאמר "אל תראה יין כי יתאדם", משמע שהאדמיות מעלה וחשיבות, ועוד, מפני שהוא רומז זכר לדם שהיה פרעה שוחט בני ישראל, ועוד זכר למכת דם שהיה במצרים, ועוד רמז לעתיד לבא שנאמר "מי זה בא מאדום וכו' מדוע אדום ללבושך". - ומנהג בני ספרד שמקדשין על האדום אפילו אם היין הלבן משובח יותר ממנו, אבל אם היין הלבן אינו לבן כל כך ונוטה קצת לאדמיות והוא יותר משובח מהאדום מקדשין על הלבן. (ויש עצה להשתמש בכל מצב ביין הלבן המשובח אפילו הוא לבן הרבה על ידי שיתן לתוך היין הלבן קצת יין אדום וישתנה מראיתו לאדמיות ועדיף שימזוג היין הלבן בתוך היין האדום משום שלהפך יש חשש צובע לכמה פוסקים).

דיני יין מבושל – ומי שאין לו יין

יוצאין ביין מבושל, ובקונדיטון שמעורב בו דבש ופלפליו, ולכתחילה טוב יותר לקחת יין שאינו מבושל אם לא שהמבושל טוב יותר, וכן לעניין קונדיטון, ומי שאין לו יין ייקח צימוקים ואם גם זה אין לו יכול ליקח חמר מדינה כדי שלא יתבטל מ-4 כוסות.

יין שביעית

יוצאין בו ידי חובת 4 כוסות אף על פי שהגיע זמן הביעור ולא ביערם (שהרי רשאי לאכול מהם ג' סעודות ביום ראשון של פסח חזו"א). אך יש להיזהר שלא לשפוך מהיין של שביעית באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב כנהוג, משום שנאמר לאכלה ולא להפסד.

צריך לשתות כסדרן

צריך לשתות את ארבע כוסות על הסדר, שיאמר ההגדה בינתיים, ואם שתאם זה אחר זה שלא כסדר לא יצא, וצריך לחזור ולשתות עוד 3 כוסות על סדר ההגדה. ולכן צריך להזהיר אנשים שיאמרו סדר ההגדה על כל כוס וכוס שאם לא כן לא יצאו, וכן אם יצא כוס רביעי תקף אחר כוס שלישי גם כן לא יצא שכולם צריכים להיות כסדר. וכל שכן אם שפך כולן בכוס אחד ושתאן לא יצא.

האם מברכין על כל כוס וכוס מארבע כוסות

ישנה מחלוקת יסודית ומסועפת האם מברכים "בורא פרי הגפן" על כל כוס וכוס מארבע כוסות, דעת הרי"ף והרמב"ם שיש לברך על כל כוס וכוס משום שכל אחד מארבע כוסות הוא מצווה בפני עצמה, ולכן קבעו לכל אחד ברכה בפני עצמה, ואילו לדעת הרא"ש אין מברכין בורא פרי הגפן אלא על כוס של קידוש (כוס ראשון) ועל כוס של ברכת המזון (כוס שלישי), משום שאף שכל כוס וכוס הוא מצווה מכל מקום כיוון שדעתו לשתות עוד כוס אין כאן היסח הדעת ולמה יברך, אבל משבירך ברכת המזון הוי סילוק לשתיתו ואין צריך שוב לברך, ולמעשה כתב הבית יוסף שהמנהג כדעת הראש (ונמצא שהספרדים נוהגים כשיטת הרא"ש, והאשכנזים כדעת הרי"ף והרמב"ם הפוך מכל מקום).

למעשה מנהג הספרדים שמברך בורא פרי הגפן רק על כוס ראשונה ופותרים את השניה, וחוזרים ומברכים על השלישית שאחר ברכת המזון ופותרים את הרביעית.

ולמנהג האשכנזים נוהגים לברך בורא פרי הגפן על כל אחת מארבע כוסות. וכן הוא מנהג התימנים וכדעת הרמב"ם לברך על כל כוס וכוס – ולעניין ברכה אחרונה לכולי עלמא אין מברכין אלא על כוס רביעית בלבד.

הכוס ושיעורו

שיעור הכוס רביעית הלוג (לדעת הגר"ח נאה הוא – 81 גרם – ולדעת החזו"א 150 גרם כמניין "כוס הגון"), ולכתחילה ישתה את כל הכוס שמכיל רביעית, ואם קשה עליו לשתות רביעית, ישתה לכל הפחות רוב רביעית, אבל בכוס של קידוש חייב לשתות את כל הרביעית, כדי שיהיה קידוש במקום סעודה, וכן בכוס שלישי או רביעי כדי שיברך ברכה אחרונה, - ואם הכוס גדולה ומחזיקה כמה רביעיות, יש אומרים שצריך לשתות רוב הכוס ואם לא – לא יצא, ואמנם בדיעבד אם לא שתה את רובו יצא. שיש לסמוך על הסתם של מרן ולכן לכתחילה אין ליקח כוס גדולה אם יש בדעתו לשתות רובו אלא ייקח הכוס שמחזיק רביעית וישתה ממנה כולה או רובה.

אופן השתייה

צריך לשתות השיעור שלא בהפסק גדול בינתיים, ולכתחילה נכון לשתות את רוב הרביעית בבת אחת, (ואם אינו יכול לשתותו בבת אחת, יזהר על כל פנים שלא ישתה בשתייתו יותר מכדי שתיית רביעית שהוא זמן קצר מאד). ומכל מקום אם שהה יותר מכן לא יחזור וישתה ,

וכל זה בלא שהה בניהן כשיעור אכילת פרס (2 עד 4 דקות) אבל אם שהה לא יצא ואפילו בדיעבד וצריך לחזור ולשתות בכל הכוסות אך בלי ברכה .

שיעור השתייה לקטנים

קטנים שנוהגים ליתן לפנייהם כל אחד כוס, אף ששיעור הכוס שלהם רביעית, מכל מקום אין הם צריכים לשתות רוב רביעית אלא כל אחד שותה כמלא לוגמיו שלו.

כוס טעון שטיפה והדחה

כל הארבע כוסות טעונים שטיפה והדחה מבית ומחוץ, אך אם הוא נקי אין צריך שטיפה והדחה, ואמנם על דרך הסוד יש לשטוף ולהדיח כל הכוסות אפילו הם נקיים, וצריך שהיין לא יהיה פגום, דהיינו שלא טעמו מהיין שבתוכו בהיותו בכוס קודם לכן ואם הוסיפו על היין שבכוס מעט יין אחר, הרי נתקן כוס היין מפגימתו, - ונוהגים שאחרים מוזגים לבעל הבית את הכוס בשתי ידיו, משתי ידיו של הנותן.

קדש

יאמר לפני הקידוש קדש, וכן קודם הנטילה הראשונה יאמר ורחץ, וכן כל הסדר עד נרצה יאמר נרצה, כי נרמזו בסימנים אלה סודות גדולים ונפלאים מאוד.

כוונת המצוות

קודם שיקדש יכוון שרוצה לקיים מצוות הקידוש, וגם מצוות ארבע כוסות (והשנה שחל במוצאי שבת יש לכוון גם כן שרוצה לקיים מצוות הבדלה בפרט לדעת הרמב"ם שמצוות הבדלה מן התורה) ויש שנוהגים לומר לשם יחוד וכו' הריני מוכן לקדש ולקיים מצוות ארבע כוסות, ויזהרו שלא יאמרו זאת אחר הקידוש קודם השתיה, כדי שלא יהיה הפסק

ברכות הקידוש

מוזגין לו כוס ראשון ולא הוא בעצמו כדי לנהוג דרך חירות, ועל דרך הסוד ימזוג מים לכוס היין, דהיינו שייתן לתוך היין שלש טיפות מים בשלוש הפסקות, ומקדש עליו ומברך "בורא פרי הגפן", ואשר בחר בנו, ושהחיינו – וכשחל בליל שבת מתחיל יום השישי ויכולו וכו'.

הבדלה כשחל במוצאי שבת

וכשחל במוצאי שבת (כמו השנה) יאמר יקנה"ז, קידוש – אשר בחר בנו, נר – בורא מאורי האש, הבדלה – בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת וכו', זמן – שהחיינו, ואינו מברך על הבשמים ככל מוצאי שבת ויו"ט, (מפני שמיישב דעתו על מה שאבדה ממנו הנשמה יתירה במאכלים טובים שיש לו ביו"ט כמו שמיישב דעתו בבשמים בכל מוצ"ש). ומנהג הספרדים, לעמוד בשעת הקידוש אף על גב שבשאר ימות השנה אומרים ההבדלה מיושב כמו שכתב מרן בסימן רצ"ו ס"ו, כאן יאמר אף את ההבדלה מעומד, הואיל וההבדלה נגזרת אחר הקידוש, אבל האשכנזים נהגו לישוב בשעת הקידוש.

האם נשים עונות אמן על ברכת שהחיינו

נשים הנוהגות לברך שהחיינו בעת הדלקת נרות – אין להם לענות אמן על ברכת שהחיינו ששומעות מפי בעל הבית משום הפסק.

כוונת ברכת שהחיינו

כתב הברכ"י שבברכת שהחיינו שבקידוש יכווין לפטור את אכילת המצה והמרור ושאר מצוות הלילה.

שכח שהחיינו בקידוש

שכח ולא בירך ברכת שהחיינו בקידוש, יברך בכל שבעת ימי החג אימתי שיזכור ואפילו עד סוף יו"ט האחרון של גלויות, ואפילו באמצע השוק מברך שהחיינו, אף שאינו מברך על הכוס.

שכח להבדיל בקידוש

פסח שחל במוצאי שבת שצריך להבדיל בקידוש, אם שכח ולא הבדיל, אז אם נזכר קודם שטעם מהכוס יבדיל עליו ואחר כך ישתה הכוס (ואם נזכר בעודו שותה אלא שכבר שטה רביעית או רובו, יחזור וימלאנו ויבדיל עליו, ואין צריך לברך עליו שוב) ואם נזכר קודם הכרפס יבדיל מיד על כוס אחר, בלי בפה"ג, ובלי הסיבה, כדי שיוכל לאכול הכרפס, שאסור לטעום קודם הבדלה, (ולדעת הרמ"א, לא יפסיק להבדיל אלא ימתין עד לכוס שני, אחר ברכת אשר גאלנו, ואז יבדיל לאחר שבירך בפה"ג).

ואם נזכר לאחר אכילת הכרפס, כל שהתחיל בהגדה אין לו להפסיק ולהבדיל אלא יבדיל על כוס שני אחר ברכת אשר גאלנו, - ואם נזכר אחר ששתה כוס שני, ימזוג מיד כוס אחר ויבדיל עליו אפילו בתוך הסעודה, ולא יברך עליו בפה"ג, - ואם נזכר לאחר שאכל אפיקומן לא יבדיל אז אלא יבדיל על כוס של ברכת המזון.

ואם נזכר אחר ששתה כוס של ברהמ"ז, יבדיל על כוס רביעי, - ואם נזכר אחר ששתה כוס רביעי יבדיל על כוס חמישי ויברך עליו בפה"ג, שהרי הסיח דעתו מלשתות אחר כוס רביעי.

שתיית יין בין ארבעת הכוסות

אם ירצה לשתות אחר הקידוש עד אכילת האפיקומן כמה כוסות יין הרשות בידו, (ולרמ"א מותר לו לשתות דווקא אם היה בדעתו בשעת הברכה לפטור השתייה שישתה אח"כ) ומכל מקום ראוי להיזהר שלא ישתה בין כוס ראשון לשני כי אם לצורך גדול, כדי שלא ישתכר וימנע מלעשות הסדר וקריאת ההגדה, וזה דווקא ביין, אבל שאר משקים שאינם משכרים מותר לכתחילה לשתות כמה שירצה – ובין כוס שלישי לרביעי אסור לשתות יין או משקה אחר המשכר בכל אופן.

סדר הקערה

מביאין לפני בעל הבית קערה שיש בה שלש מצות ומרור וחרוסת וכרפס או ירק אחר וחזרת, וחומץ, ומי מלח ושני תבלינין, אחד זכר לקרבן פסח ואחד זכר לקרבן חגיגה, ונוהגין לקחת לשני תבשילין אלו, בשר זרוע תלוי עם מעט בשר עליו, זכר לקרבן פסח, וביצה מבושלת או צלויה זכר לקרבן חגיגה.

ומנהגים שונים נהגו לגבי סדר הקערה, כדי שלא לעבור על המצוות, ומנהגנו אנו לסדר הקערה כפי דעת רבנו האר"י ז"ל, שלש מצות למעלה בראש הקערה, ולמטה מימין המצות זרוע, ומשמאל ביצה, ולמטה מאלו יניח המרור באמצע כנגד המצות, ולמטה מזה מימין כנגד הזרוע יניח החרוסת ומשמאל כנגד הביצה יניח הכרפס, ולמטה מזה בתחתית הקערה באמצע יניח חזרת.

ורחץ

נוטל ידיו לצורך טיבול ראשון, שכל דבר שמטבלין אותו במשקה צריך נטילת ידיים קודם אכילתו, והנטילה תהא כדין נטילת ידיים לאכילת פת, אך לא יברך על נטילה זו, משום שיש מחלוקת אם בזמן הזה יש חיוב נטילת ידיים לדבר שטיבולו במשקה וקיימא לן ספק ברכות להקל, וטוב שלא ידבר אחר הנטילה עד אחר אכילת הכרפס.

אם שכח וברך על נטילה זו האם יחזור ויברך על הנטילה שנוטל לצורך הסעודה? דבר זה תלוי אם לא שימר ידיו עד לסעודה והסיח דעתו מהם, הדבר פשוט שצריך לחזור ולברך על הנטילה לפת, - אבל אם שומר את ידיו היטב ולא הסיח דעתו מהם, יש אומרים, שבכל זאת יברך כדי לא לבטל תקנת חכמים שתיקנו לברך על הנטילה לפת, ויש אומרים, שמועיל לו מה שלא הסיח דעתו משמירת ידיו, ולא יברך, וגם אין ההגדה וההלל הפסק, ונראה שלא יברך שספק ברכות להקל, ולכן מהיות טוב שיכון בפירוש בשעה שנוטל ידיו לכרפס שלא תעלה לו נטילה זו לסעודה, כך שגם באופן שישכח ויברך, יכול לברך שנית על הנטילה לפת ויקיים תקנת חז"ל.

כרפס

ייקח מהכרפס, פחות מכזית, ויהא בדוק מתולעים, ומטבולו בחומץ או במי מלח או ביין, ולא בחרוסת, ומברך בורא פרי האדמה, ומכווין לפטור את המרור שאוכל בסעודה. והטעם שתיקנו טיבול זה, כדי שיראו התינוקות שינוי שהרי אין רגילין לטבל לפני הסעודה, וישאלו על כך. לדעת המקובלים דווקא כרפס אם אין לו כרפס ייקח ירק אחר, אולם לדעת רבותינו המקובלים צריך לאכול דווקא כרפס בטיבול ראשון ולא ירק אחר, ודורשי רשומות רמזו, כי כרפס הוא ראשי תיבות – ס' פרך, רמז לשישים ריבוא בני ישראל שעבדו בפרך. אין לו ירק אחר לטיבול אלא מרור יברך עליו "בורא פרי האדמה" ו"על אכילת מרור" ויאכל ממנו מעט, פחות מכזית, בלא טיבול חרוסת, ולא יפסיק אז בדיבורים אחרים עד הטיבול השני שאחר אכילת מצה, ואמירת ההגדה לא חשיב הפסק, ובטיבול השני יטבלנו בחרוסת ויאכל ממנו כזית בלא ברכה.

לא יאכל כזית כרפס

אינו רשאי לאכול כזית מן הכרפס, כדי שלא יכניס עצמו למחלוקת הפוסקים, אם יש לברך אחריו ברכת "בורא נפשות רבות" ונכון לאכול פחות משמונה עשר גרם מן הכרפס, ומכל מקום אם טעם ואכל מהכרפס כזית לא יברך אחריו שספק ברכות להקל.

חציצה בטיבול הכרפס

בשעה שמטבל הכרפס לא יכרוך ידיו במפה או ניילון, ולא ילבש כפפות, ולא יאכל הכרפס על ידי מזלג, כדי שלא להפקיע עצמו מחיוב הנטילה.

הכנת מי מלח קודם יו"ט

כשחל ערב פסח בשבת (כמו השנה) ראוי להכין את מי המלח לטיבול הכרפס קודם שבת, ואם שכח ולא הכין קודם השבת, יכין בליל הסדר לאחר צאת הכוכבים, בכמות מועטת שיראה שזה רק לצורך הטיבול, ויכין אותם סמוך לטיבול.

ייקח מצה האמצעית מתוך השלוש מצות המונחות לפניו, ויבצענה בידו לשתיים, כדי לקיים מה שכתוב "לחם עוני", שכן דרכו של עני לאכול פרוסה, וגם כדי לומר עליו הא לחמא עניא, ולא יבצענה על ידי סכין, שכן דרך העני לבצוע ביד (ועוד משום לא תניף עליו ברזל, כיון שמברכין עליה על אכילת מצה) ויתן חלק הגדול לאחד המסובין לשומרה לאפיקומן, כדי שיראו התינוקות וישאלו מדוע מטמינים המצה ועדין לא אכלנו, ונותנים אותה תחת המפה זכר למה שנאמר "משארותם צרורות בשמלותם על שכמם" ואת החלק הקטן ישים בין שתי השלמות. ועל פי הקבלה יש לבצוע המצה בצורת אותיות, דל"ת, וא"ו, והחלק הגדול יהא בצורת וא"ו ויניחנו לאפיקומן, והחלק הקטן יהא בצורת דל"ת, ויניחנו למצות מצה.

שכח ולא בצעה קודם ההגדה, בוצע במקום שנזכר אפילו באמצע ההגדה.

אם נשבר אחת משלוש המצות, יבצענה ביחץ שהרי בלאו הכי בוצעים אותה.

מגיד

מצות עשה מן התורה לספר בניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו שנאמר "והגדת לבנך ביום ההוא בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים", - ואף מי שאין לו בן חייב בה, ואפילו בינו לבן עצמו, שנאמר "זכור את היום הזה" ואף חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים, וכל המאריך לספר בדברים שאירעו לאבותינו, בהגדלת מה שעשה לנו השי"ת, ומה שעשו לנו המצרים, ואיך לקח השי"ת נקמתנו מהם, ולהודות לו יתעלה על כל הטוב אשר גמלנו, הרי זה משובח, - ובכלל זה חיוב זה גם לעסוק בהלכות הפסח.

נשים בחיוב הגדה

אף הנשים חייבות במצווה זו, וצריכות לשמוע ההגדה מבעל הבית, ולכן יאמרו ההגדה בלשון שמבינות הנשים או יפרשו להם העניין – ואף המשרתות או הנשים הטרודות בתינוקיהן ישמעו לכל הפחות, הקידוש, ועבדים היינו, כן יכנסו לשמוע מרבן גמליאל אומר כל שלא אמר וכו', עד לאחר גאל ישראל ושתיית כוס שני.

והואיל ויש מחלוקת אם נשים חייבות בהגדה מן התורה או מדרבנן אין להם להוציא את האנשים ידי חובה.

קטנים בהם עיקר המצווה

עיקר מצות סיפור יציאת מצרים נאמר לגבי בניו הקטנים שעדיין לא הגיעו למצוות, שישאלו מה נשתנה כל שמבינים בסיפור יציאת מצרים, ולפי שכלו של הבן אביו מלמדו, וצריך להמחיש לו זאת על ידי דוגמאות ובזה מקיים "והגדת לבנך", ועיקר סיפור יציאת מצרים כדי להעמידו על דעת האמת והאמונה בהשי"ת, ואם אין הבן יודע לשאול מה נשתנה אביו מלמדו – וגם בנותיו הקטנות בכלל מצווה זו, וכן מצווה לספר ביציאת מצרים גם לבני בניו ובנותיו, ואם אין לו בן או בת אשתו שואלת, ואם הוא לבדו הוא שואל את עצמו מה נשתנה ועונה עבדים היינו.

המהרהר ולא הוציא בשפתיו לא יצא

צריך לקרוא את כל ההגדה בקול רם, ומי שלא קרא את ההגדה אלא שמע אותה מחברו, יצא מדין שומע כעונה, ויש נוהגים שכל בני הבית קוראים ההגדה ביחד בקול רם, ויש שנוהגים שכל אחד מבני הבית קורא קטע אחד מן ההגדה בקול רם והשאר קוראים אחריו בלחש – אמנם מי שהרהר ההגדה בליבו ולא הוציא בשפתיו לא יצא, משום דבעינן "והגדת" דווקא בפה ולא בהרהור.

כוונת המצווה – זהירות משיחה בטלה

יכין עצמו לומר כל ההגדה בשמחה ובהתלהבות – ולא יסב בשעת קריאתה, ויכווין לקיים מצות עשה של סיפור יציאת מצרים, ויש אומרים בפה, הריני מוכן ומזומן לקיים המצווה לספר ביצ"מ, לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל.

ומבואר בזוהר הקדוש – פרשת בא, שכל המספר ביצ"מ בשמחה וחדווה שמזומן לשמוח עם השכינה בעוה"ב, ובאותה שעה הקב"ה מכניס כל פמליא שלו ואומר להם לכו ושמעו סיפור השבח שלי שבני מספרים ושמחים בגאולה, ואז מתכנסים כולם ובאים ומלווים עם ישראל ושומעים סיפור השבח שהם שמחים בסוד הגאולה של קונם. **ובשל"ה הקדוש כתב**, וקדושת

הלילה הזה וכל הדינים הנוהגים היא קדושה רבה מאוד, כי אז בחר בנו השי"ת מכל העמים, וקדשנו במצוותיו ע"כ ראוי לאדם להיות נזהר שלא לדבר בלילה זו שום שיחה משיחת חולין ויזהיר בני ביתו על זה וכו'.

הגבהת הקערה

אחר אמירת הא לחמא עניא מוזגין לבעל הבית כוס שני, (אבל לשאר המסובין אין צריך למזוג מיד על לפיכך) כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם הסעודה, ועל ידי זה יתעוררו לשאול את יתר השאלות של מה נשתנה. ואם שאלו רק שאלה אחת לא נפטרו משאר השאלות, ואחר ששאלו הקטנים או האישה, אין צריך לומר שוב מה נשתנה ומתחיל מעבדים היינו. אחר שאלת מה נשתנה מחזיר הקערה שבה המצות לפניו ומגלה המצות ומתחיל לומר עבדים היינו, ויש להשגיח על הקטנים שלא ישנו עד אחר שעונה להם עבדים היינו ויסביר להם הבנת הדברים.

איסור אכילה ושתייה באמצע ההגדה

אסור לאכול ולשתות כלום משהתחיל עבדים היינו עד שתיית כוס שני, משום דהוי זלזול במה שמפסיק באמצע ההגדה שהיא מן התורה, ומכל מקום מותר לו לאכול מעט ירקות או ביצה וכד' או לשתות מים לצורך אמירת ההגדה אם הוא רעב מאד או צמא, כיון דהוי לצורך ההגדה ואין בזה זלזול, כמו כן אסור להפסיק בדיבור באמצע ההגדה אלא רק לצורך גדול – ונכון להחמיר גם כן שלא לעשן סיגריות באמצע קריאת ההגדה וההלל.

מי שאין לו מצה ומרור

גם מי שאין לו מצה ומרור חייבים בהגדה, שמצוות נפרדות הן ואין האחת מעכבת את חברתה – ולכן גם סומא חייב בהגדה אף שאינו יכול לראות המצה והמרור וגם יכול להוציא האחרים ידי חובתן. חולה אף שאינו יכול לאכול מצה ומרור, צריך להביא לפניו מצה ומרור בשעה שאומר ההגדה.

הטעם שלא מברכים על ההגדה

הטעם שלא תיקנו לברך על ההגדה אף על גב שהוא מצות עשה מן התורה, כתב הרי"ף כיון שכבר יצא ידי זכירת יציאת מצרים במה שהזכיר בקידוש, והרשב"א כתב מפני שהיא מצווה שאין לה קצבה ידועה ואפילו בדיבור בעלמא שדיבר בעניין יציאת מצרים יצא אלא שכל המרבה הרי זה משובח. כשיאמר "והיא שעמדה לאבותינו" יאחז הכוס בידו, ויכסה המצות, וכשמסיים "מצילנו מידם" מניח הכוס וחוזר ומגלה המצות עד סיום ההגדה באומרו לפיכך אנחנו חייבים שאז חוזר ונוטל הכוס בידו ומכסה המצות.

מנהג שפיכת היין

כשמגיע לומר "באותות זה המטה" אוחז בעל הבית כוס היין בידו, וכשמגיע לדם ואש ותמרות עשן שופך מעט מן הכוס שלש שפיכות (ולא על ידי טיבול אצבעו בכוס) בתוך כלי שבור מעט, וישברנו מערב יו"ט, ואל ישפוך יין הקדוש בקדושת שביעית, וישאר הכוס בידו עד שמגיע לדצ"ך עד"ש באח"ב, ועושה עוד שלוש שפיכות, ושפיכה אחרונה של באח"ב תהא גדולה יותר משאר שפיכות, ושופך כל הכוס. סך הכל ט"ז פעמים, ויכווין בעודו שופך שהקב"ה יצילנו מכל המכות האלה. ואחר כך שופכין היין שבקערה, וחוזרים ושוטפים את הכוס וממלאים אותו שנית. יש נוהגים לעשות השפיכות מהכוס שהיה מזוג לפניו כבר, ויש נוהגים להביא כוס אחר לשפיכה כדי שאותו כוס שמזג קודם אמירת מה נשתנה יאמר עליו כל סיפורי יציאת מצרים. ואחר כך ישתהו לכוס שני.

כשמגיע ל"מצה זו שאנו אוכלים" ייקח המצה הפרוסה בידו ויראנה למסובים, ויש שמנשקין אותה, כדי לחבב המצווה בעיניהם, וכן יעשה כשמגיע ל"מרור זה" אבל כשאומר "פסח, שהיו אבותינו אוכלים" לא יגביה הזרוע הצלוי מפני שנראה כאילו מקדיש לקרבן פסח אלא יסתכל בו ודיו. כשמגיע ללפיכך יכסה המצות וייקח כל אחד וכוסו בידו עד שחותם גאל ישראל.

ברכה על ההלל

אין לברך על ההלל שאומרים בהגדה (גם לדעת רמ"א) ומנהג הספרדים לגמור את ההלל בציבור בית הכנסת אחר תפילת ערבית בנעימה, בברכה תחילה וסוף, ויכווין בברכה לפטור גם את ההלל שאומר בסוף ההגדה, (שאין מברכין עליו, אז מפני שמפסיקין בו שאומרים ב' פרקים הראשונים של ההלל לפני הסעודה והיתר לאחר הסעודה) ואם הציבור לא אמרוהו יאמר את ההלל ביחיד ויברך עליו תחילה וסוף. **גם הנשים** יאמרו הלל זה, אבל אל יברכו עליו ויש אומרים שתברכנה. אחר שבירך אשר גאלנו עד גאל ישראל, שותה כוס שני בהסיבה ולא יברך עליו מפני שברכת המזון פוטרתו, ואם שכח להסב ישתה עוד כוס בהסיבה, ואישה אינה צריכה לחזור ולשתות בהסיבה.

קריאת ההגדה לאור הנר בשבת

כשחל פסח בשבת, אם ההגדה שגורה בפיו קצת כשאינו קורא מן הספר מותר לו לקרוא ההגדה לאור הנר, ואם אינה שגורה בפיו כלל יקרא על ידי שומר, ואם אין לו שומר מותר לו לקרוא לאור הנר, כדי שלא לבטל מצות ההגדה שהיא מן התורה.

רחצה

ייטול ידיו ויברך בשם ומלכות על נטילת ידיים וכמו בשאר נטילת ידיים לסעודה, ולא יפסיק בדיבור בין הנטילה לברכה שעל המצה. ונוהגים שבעל הבית נוטל ידיו על ידי אחר המביא לפניו קערה עם מים שכך היא דרך שררה וחירות. אם היה בדעתו בזמן הנטילה הראשונה לצורך אכילת הכרפס, שתהא גם לצורך הסעודה, ושמר ידיו אחר הנטילה הראשונה שלא יטנפו על ידי נגיעה בדברים הפוסלים (כגון בנגיעה במקומות המכוסים) כשנוטל לצורך הסעודה ייטול בלא ברכה שספר ברכות להקל, ויש אומרים שיטמא ידיו לפני הנטילה כדי שיוכל לברך על הנטילה. הנוהגים שלא לומר לשם יחוד וכו' קודם אכילת המצה יאמרוהו קודם נטילת ידיים כדי שלא להפסיק בין הנטילה לברכת המוציא.

מוציא מצה

קניין המצה: אין יוצא במצה של אחרים ולכן יש אומרים שכאשר יש אורח הסועד אצל בעל הבית, יש לבעל הבית לתת לאורח את המצות במתנה גמורה, ושהוא יקנה אותן כדי שיוכל לצאת בהם ידי חובה, אך דין זה הוא רק לכתחילה אך בדיעבד אף שלא הקנה יוצא כדין שאולה, ואמנם יש חולקין ומקילין בזה שאין צורך להקנות ולקנות המצה, ובבתי מלון ובבתי חולין ובבתי חולין וכיוצא בזה שמשלם על האכילה, הרי זה שלו, אמנם אם עדיין לא שילם נכון להגביה המצה, אבל בדיעבד אינו מעכב אם לא עשה קניין במצה.

מצות אכילת מצה

מצות עשה מן התורה לאכול כזית מצה בלילה הראשון של פסח שנאמר "בארבעה עשר בערב תאכלו מצות" (ובלילה זה אכילת המצה חובה, אבל בשאר ימי הפסח אינה חובה אלא רשות ומ"מ מקיים מצווה מן התורה באכילתה, לדעת הגר"א) ומכיוון שמצוות צריכות כונה, צריך לכוון לפני אכילתן לצאת ידי חובת אכילת מצה בלילה פסח, ובדיעבד אם לא כיון יצא.

נשים

גם הנשים חייבות באכילת מצה מהתורה (דכל שישנו בל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה) ומצווה לחנך את הקטנים המבינים בסיפור יציאת מצרים במצות אכילת מצה.

שיעור כזית

כיון ששיעור כזית נמדד בשיעור בנפח לכן שיעור כזית לענין אכילת מצה הוא לערך כ-20 גרם, ומצות מכונה המצויות בימינו שיעורם שווה ל-30 גרם.

באיזה מצה יוצאים ידי חובה – ועדיף עבודת יד

מן התורה אין יוצאים אלא במצה המשומרת לשם מצווה שנאמר "ושמרת את המצות", דהיינו שנשתמרה בשעה שנילושה ובאפיייתה, לשם מצה מצוה, ומצווה מן המובחר לצאת במצה שמורה משעת קצירה, אך אם אין לו אלא מצה שמרה משעת לישה ואיל אינו מעכב ויכול לברך עליה על אכילת מצה – וכן מצווה מן המובחר להשתדל להשיג מצה שמורה של עבודת יד, למצוות ליל הסדר, כדי לצאת לכל הדעות.

ברכת המוציא – מצה

ייקח המצות כסדר שהניחם הפרוסה בין שתי השלמות ויאחזם בשתי ידיו, ויברך "המוציא לחם מן הארץ" תחילה (שהיא תדירה) וכשמסיים הברכה ישמוט מידיו את המצה השלישית ואז יברך על השלימה והפרוסה שנשארו בידו על אכילת מצה, ואחר כך יבצע מהשלמה העליונה ומהפרוסה משניהם ביחד כזית מכל אחת (כי יש ספק על איזה מצה קאי ברכת אכילת מצה) ויטבלם במלח אבל לא בחרוסת (ולרמ"א אין לטבל במלח) ויאכלם בהסיבה.

אופן האכילה - ודין זקן או חולה

לדעת המגן אברהם שפסקו במשנה ברורה, לכתחילה יש לאכול את שני הכזיתים ביחד, כלומר שישבור את המצות לחתיכות ויכניס לפיו את כל שני הכזיתים יבלע כזית בבת אחת ואחר כך יבלע השאר, ובדיעבד אם "בלע" הכזית מעט מעט יצא.

אולם רוב ככל הפוסקים חלקו על המג"א שהביא המשנה ברורה – ולא הקפידו לאכול את שתי הכזיתים בבת אחת, אלא אוכלם דרך אכילתו מעט מעט במהירות בלא הפסק בפרק זמן של כדי שיעור אכילת פרס. ולכולי עלמא אם אינו יכול לאכול משני המצות יחד כשני זיתים, יאכל תחילה כזית של המוציא מן השלימה העליונה ואחר כך יאכל הכזית השני מן הפרוסה. ובכל מצב אם אכל רק כזית אחת בלבד בין מן השלימה בין מן הפרוסה בכדי אכילת פרס (ובהמשך יתבאר כמה דקות הוא) יצא בדיעבד וזקן או חולה, שאינו יכול לאכול כשני זיתים יאכל לכל הפחות שיעור כזית כ-27 גרם, בין אם זה מן השלימה בין אם זה מן הפרוסה.

בשעה שמברך על אכילת מצה יש לו לכוון לפטור גם כן את האפיקומן, שלדעות מן הראשונים באפיקומן יוצאין ידי מצות מצה, כמו כן יש להיזהר שלא לדבר ולהסיח דעתו מזמן שמברך "המוציא" ו"על אכילת מצה" עד סיום אכילת הכורך מפני שברכת על אכילת מצה וברכת על אכילת מרור, פוטרות את המצה והמרור שיאכל בכורך, ובדיעבד אם שח ודיבר אפילו קודם שסיים אכילת כזית מצה אינו חוזר ומברך, אבל דיבר קודם שטעם מהמצה חוזר ומברך המוציא, ועל אכילת מצה. ומן הראוי שלא ידבר כלל בשעה שאוכל בהסיבה, שמא יקדים קנה לוושט ויבוא לידי סכנה.

ולעניין סדר חלוקת הכזיתים לכל המסובין: כיון שבימינו המצות קטנות ופעמים שאי אפשר לחלק לכל אחד מהמסובין כזית מצה מהקערה של בעל הבית יש פוסקים המורים שראוי שלכל אחד יהיו שלוש מצות לפניו כדי שכולם יקיימו מצוות הלילה כדין ויאכלו כזית ללחם משנה ועוד כזית מהפרוסה, אך יש אפשרות אחרת שכל אחד מהסובין ייקח לעצמו שיעור של ג' כזיתים ובעל הבית ייתן להם רק חתיכה קטנה מהמצה שלו השלמה כדי שיצאו המסובין ידי חובת לחם משנה.

חולה פטור מאכילת מצה

חולה שידוע שאכילת המצה תגרום לו לחולי פנימי או שייפול למשכב, הרי הוא פטור לגמרי ממצות אכילת מצה, ואפילו רצה להחמיר על עצמו אינו רשאי וכל שכן במקום שיכול לבוא לידי סכנה שנאמר "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" אבל חולה וזקן שיכולים לאכול מצה אבל לא יכולים לאכול שיעור מרובה כלומר את שיעור הזית שהוא כ-27 גרם יכולים הם לסמוך על הדעות ששיעור כזית הוא בכ-20 גרם אך לא יברכו על אכילת מצה, וכן אינו מברך ברכת המזון.

אם יכול לאכול רק ב' זיתים

זקן או חולה שלא יכולים לאכול בכל הלילה הסדר אלא כשני זיתים מצה בלבד, יאכל כזית אחד בתחילה אחר שיברך על המוציא ועל אכילת מצה, יאכל עוד חתיכה קטנה אפילו כל שהוא עם הכורך ויאכל עוד כזית מצה בשעת אכילת אפיקומן.

שיעור אכילת פרס

שיעור כדי אכילת פרס במצה, לכתחילה הוא 2 דקות, ויש אומרים 4 דקות, ויש דעות שמקלין עד 9 דקות, ולזקן וחולה וקטן אפשר להקל כשיעור המקל ביותר שהוא 9 דקות, אבל בריא ראוי לו להחמיר במצות מצה שהוא מן התורה שלא יעבור את ה-4 דקות.

אכילת המצה בהסיבה

כבר כתבנו שצריך לאכול המצה בהסיבה, ומכל מקום אם שכח ולא היסב צריך לחזור ולאכול בהסיבה אך לא יברך שנית, אבל אישה ששכחה ולא היסבה אינה צריכה לחזור ולאכול המצה בהסיבה. אסור לאכול דבר מאכל אחר ביחד עם המצה, (כדי שלא יבוא דבר הרשות וביטל דבר מצווה שנמצא שמזלזל במצוה, וי"א מפני שמבטל טעם המצה) וכן לא יאכל מצת מכונה עם הכזית מצה שמורה עבודת יד (פוסקים) וזקן או חולה שקשה להם לבלוע המצה מותר להם לשתות מעט מים יחד עם המצה, ויש אומרים שמותר לו אף לשרותה במים ולאכולה.

שקילת המצה

בשעת הדחק מותר לשקול במאזנים את המצה או המרור בליל פסח אפילו חל בשבת, כדי לידע אם יש בהם שיעור כזית, ולכתחילה ישקול הכל מערב יו"ט, וראוי ליקח לכל אחד שלוש שקיות וישים כל שקית כזית מצה וכזית מרור כדי שלא יצטרכו להפסיק בתוך הסדר.

זמן אכילת מצה

זמן אכילת מצה ומרור בליל הפסח, הוא לכתחילה עד חצות הלילה, ואם נתעכב עד אחר חצות – יאכל המצה והמרור בלי ברכת המצוות, ואם עבר כל הלילה אין לו תשלומין.

מרור

אחר שאכל המצה ייקח כזית מרור 27 גרם ונוהגים לקחת חסה (נקיה מתולעים) אף על פי שאינה מרה כלל שאין צריך מרירות, וישקענו בחרוסת (שהיא זכר לטיט ולדם) ולא ישהנו בתוכו שלא יבטל טעם מרירותו, ומטעם זה צריך לנער החרוסת מעליו, ויכווין לקיים מצווה דרבנן, וכן יכווין לפטור המרור שבכורך, ובירך "על אכילת מרור", ולא יברך בורא פרי האדמה ויאכלנו בלא הסיבה (זכר לעבדות), בת אחת תוך כדי שיעור אכילת פרס (4 דקות) ואם עבר זה הזמן יחזור ויאכל שנית כזית מרור.

וכן אם אכל את המרור בלא טיבול בחרוסת יחזור ויאכלנו בטיבול חרוסת, אך לא יברך שוב.

לא יפסיק בדיבור אפילו אחר שסיים אכילת מרור, עד שסיים אכילת הכורך, מפני שברכת על אכילת מרור שבירך פוטרת את המרור שבכורך.

לא יפסיק בדיבור אחר המרור

יזהר שלא יפסיק בדיבור אפילו אחר שסיים אכילת מרור, עד שסיים אכילת הכורך, מפני שברכת על אכילת מרור שבירך פוטרת את המרור שבכורך.

יש ללעוס המרור

לכתחילה יש ללעוס את המרור היטב עד שירגיש טעם מרור בפיו זכר ל"וימררו את חייהם" ואחר כך יבלענו אומנם אם בלע המרור בלא שלעסו תחילה לא יצא וצריך לחזור ולאכול שנית.

עיקר המצווה בחסה – זהירות מתולעים

אלו ירקות שיוצאין בהם ידי חובת מצות מרור בליל הפסח: א. חזרת, הנקרא בימינו חסה ב. עולשים ג. תמכא (חריון) ד. חרחבינא ה. מרור. ועיקר המצווה בחזרת (חסה) מפני שהוא זכר לשעבוד מצרים שהיה תחילתו רך וסופו קשה, וכן הוא גם כן טבע החסה תחילת מתוק וסופו מר – ויזהרו מאד בבדיקתו שבתקופת ימי הפסח מצוי בהם הרבה תולעים קטנים שאינם ניכרים לחלושי העין, וחלילה להיכשל באיסורי תורה משום קיום מצות עשה דרבנן. שעל כל תולעת שאוכל חייב מהתורה חמש מלקיות, ואם אין לו אנשים בעלי יראה ובקיאים לבדקם מתולעים בדיקה מעולה וישוב הדעת ייקח רק את הקלחים של החסה שלא מצוי בהם התולעים – ואם אין לו חזרת יחפש מין אחר מהנזכרים לעיל וסדר העדיפות הוא לפי הסדר שנזכרו לעיל.

לא יוצא בעלים יבשים

אין יוצאים ידי חובה בעלי המרור אלא אם כן הם לחים, אבל ביבשים לא יוצא מפני שאין בהם טעם מרור, ולכן נכון לשרות את העלים במים כדי שיהיו לחים, אך לא ישהה אותם במים מעת לעת, עשרים וארבע שעות, אבל בקלחים של המרור יוצאים ידי חובה בין לחים בין יבשים – וכן אין יוצאין במרור כבוש או שלוק או מבושל.

חולה פטור ממרור

מי שאכילת המרור מזיקה לבריאותו יחלה או ייפול למשכב אפילו אם יאכל רק כשליש ביצה כ- 20 גרם, פטור הוא לגמרי ממצות מרור, אך אם אפשר יאכל מעט או ילעוס בפיו זכר טעם מרירות, אך לא יברך עליו, אולם כיום שיוצאים י"ח באכילת חסה יכולים להקיל לחולה גם ליוצאי אשכנז לאכול חסה לכתחילה.

עשיית החרוסת

החרוסת יעשהו מערב יו"ט ואם שכח מותר לעשותו ביו"ט, ויעשהו מפירות שנמשלו בה ישראל, כגון תפוחים תאנים תמרים אגוזים שקדים ויתן לתוכו מעט יין אדום זכר לדם, ויתן עליו תבלין כגון קינמון וזנגביל הדומים לתבן שהיו מגבלין בו הטיט.

כורך - מחלוקת הלל הזקן וחכמים

נחלקו הלל וחכמים כיצד היו אוכלים את המצה והמרור בזמן שבית המקדש היה קיים והיו מקריבין קורבן פסח, שלדעת חכמים היו אוכלים כל אחד בפני עצמו מצה לבד ומרור לבד. ולמדו כן ממה שנאמר בפסוק "על מצות ומרורים יאכלוהו" שמשמעותו יאכלוהו מלשון יחיד לומר שיאכל כל אחד בפני עצמו אולם הלל הזקן למד מהפסוק שיש לאכול מצה ומרור כרוכים יחד, וכיון שלא נפסק ההלכה כמו מי חוששים לשתי הדעות, ואחר שאכלנו כל אחד בנפרד, יש לנו לחוש גם לדעת הלל הזקן ולאוכלם כרוכים יחד.

מיד לאחר שסיים אכילת המרור, נוטל את המצה השלישית שנשארה בקערה, ובוצע ממנה כזית וכורכה עם כזית מרור, טובלה בחרוסת, ואין צריך לנערה, ואומר: "זכר למקדש כהלל", (ולדעת המ"ב לא יאמרנו רק לאחר הכורך משום הפסק) ואוכלם ביחד, והיינו שיכניסם לפיו בבת אחת וירסקם ויבלע כזית לערך בבת אחת ואחר כך יבלע השאר, ובדיעבד אם אכלן מעט מעט יוצא ובלבד שלא יעבור שיעור אכילת פרס, (4 דקות) וצריך לאוכלן בהסיבה ואם אכלן בלא הסיבה יצא ואינו חוזר ואוכל.

שולחן עורך

יערוך שולחנו ויסעוד לבו בשמחה, לפי שהוא יום גאולה וחירות, ויכווין לצאת בסעודה שמחת יו"ט, ויזהר שלא ידבר דברים בטלים בסעודה וכל שכן ליצנות כי קדוש הלילה לה', ונכון לומר דברי תורה על השולחן וללמוד משניות מסכת פסחים, אולם כשתרדמה נופלת על המסובין טוב יותר להזדרז לגמור את ההלל לזכות את הרבים.

ומצווה לכתחילה להסב בכל הסעודה באכילת ושתיה שבזה מראה דרך חירות, אך אינו לעיכובא, וכשהוא מיסב יזהר ביותר שלא יסיח בזמן האכילה שמא יקדים קנה לוושט ויבוא לידי סכנה, ויש שכתבו שלא נהגו היום להסב בסעודה, מפני שאין דרכנו לאכול כך וקשה לאכול כך.

יש לשתות מעט יין בתוך הסעודה כי צריך לקבוע סעודה על היין, אך לא ירבה לשתות יותר מדי כדי לא ישתכר וישן מוקדם, שהרי מצווה לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה.

לא יוצא באפיקומן כשקץ באכילתו

אף שהאפיקומן נאכל זכר לפסח, והפסח היה נאכל על השובע, ומטעם זה תיקנו לאכול אפיקומן אחר גמר הסעודה, מכל מקום צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול כדי לצאת מצות אפיקומן מן המובחר, אבל אם הוא שבע כל כך מן האכילה שקודם אכילת האפיקומן, עד שקץ באכילתו, הרי היא אכילה גסה ואינו יוצא ידי חובת מצות אכילת אפיקומן.

מנהג אכילת הביצים זכר לאבלות

יש מקומות שנהגים לאכול בסעודה זו ביצים שהם זכר לאבילות, מפני שליל תשעה באב נקבע באותו לילה שנקבע ליל פסח, וגם הוא זכר לחורבן שהיו מקריבין קורבן פסח, ויש אומרים שהטעם מפני שאברהם אבינו נפטר בערב פסח ולכן אוכלים ביצים זכר לאבלות ומכיוון שאינה מצווה אלא זכר בעלמא, יזהר שלא ימלא כריסו מהם כדי שיאכל האפיקומן לתאבון כנ"ל.

איסור אכילת צלי בלילה.

מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלים, מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין, גזירה שמא יאמרו בשר פסח הוא ובמקומותינו נהגו שלא לאכול צלי בליל סח, ואין היום בכלל האיסור – הזרוע שמונח בקערה של הסדר בכל מקום אסור לאכול בליל פסח כיון שנעשה זכר לפסח.

צפון

לאחר גמר הסעודה, אוכל מהמצה השמורה המונחת תחת המפה שיחד לאפיקומן, ואם אינה מספקת לכולם או שאבדה לו המצה שהצפין, ייקחו ממצה שמורה אחרת לאפיקומן, ויאכל לכתחילה שני כזיתים, אחד זכר לקרבן פסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו, ובדיעבד אם קשה לו, כגון נשים שאין דרכן לאכול הרבה מצות די בכזית אחד לאפיקומן.

הסיבה באפיקומן

יאכל את האפיקומן, אם נזכר אחר נטילת מים אחרונים או שאמר הב לן ונברך חוזר ואוכל האפיקומן בלא ברכת המוציא. ואם נזכר בתוך ברכת המזון יסיים ברה"מ ולא ישתה מן הכוס ויטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן, ויחזור ויברך בפה"ג וישתה הכוס – ואם נזכר אחר שסיים ברה"מ וכבר שתה כוס שלישי, יחזור ויטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן בהסיבה ואחר כך יחזור ויברך ברה"מ אך לא יחזור וישתה כוס שלישי אלא ימשיך באמירת הלל.

לא יאכל האפיקומן בב' מקומות

צריך לאכול את האפיקומן במקום אחד ולא בשתי מקומות, ואפילו בחדר אחד בשתי שולחנות אסור, והטעם לאסור זה מפני שהאפיקומן הוא זכר לקרבן פסח שהיה נאכל בבית אחד.

זמן אכילת האפיקומן

יזהר לאכול האפיקומן קודם חצות שכיון שהוא זכר לקרבן פסח והפסח אינו נאכל אלא עד חצות ובדיעבד אם כבר הגיע זמן חצות לילה יוצא ידי חובה גם אחר חצות. בשו"ת אבני נזר (או"ח שפ"א) כתב, אם בתחילת הסעודה או באמצע רואה שהוא קרוב לחצות יעשה כך: יאכל כזית מצה על תנאי, שאם הלכה כהסובר שפסח ומצה נאכלים רק חצות, יהיה זה לשם אפיקומן, וימתין עד לאחר חצות ואחר כך ימשיך בסעודתו, ואחר שיגמור יאכל שנית אפיקומן על תנאי ויוצא ממ"ג, או באכילתו הראשונה למ"ד קודם חצות, או באכילתו השנייה למ"ד שהפסח נאכל גם אחר חצות. ומותר לאכול אחרי האפיקומן הראשון ממ"ג, שאם הלכה כמ"ד עד חצות אין חייב שיישאר טעם פסח ומצה בפיו רק עד חצות שהוא זמן המצוה, ואם הלכה כמ"ד לאחר חצות, הרי עוד לא אכל האפיקומן כלל.

איסור אכילה לאחר האפיקומן

אסור לאכול שום דבר לאחר אכילת האפיקומן, והטעם כדי שלא יעבור מפיו טעם האפיקומן, ואם טעה ואכל אחר האפיקומן יחזור ויאכל כזית מצה לשם האפיקומן. כל שלא בירך ברכת המזון, אבל אם כבר בירך ברה"מ אין צריך לחזור ולאכול האפיקומן, ומוותר לשתות מים, ומשקאות קלים סודה או תה עם מעט סוכר, אבל אסור לאכול פירות ואפילו מעט וכל שכן שאסור לאכול תבשילים.

ברך

אחר שאכל האפיקומן ייטול ידיו למים אחרונים, ישטוף וידיח הכוס ומוזגין כוס שלישי וטוב שאחר ימזוג, ומברך עליו ברה"מ, ויכוון לקיים מצוות עשה של ברה"מ – היו המסובין בסעודה שלשה אנשים בני חיוב ויותר, חייבים לזמן על הכוס, והמזמן צריך להגביה את הכוס בימינו טפח בשעת הברכה, ונהגו שבעל הבית מזמן בליל הסדר אף אם יש לו אורח על שולחנו, (דבעה"ב מיקרי טוב עין שאמר כל דיכפין), ומכל מקום אם בירך אחר אין קפידא – ומצווה מן המובחר ששאר המסובין יאחזו את הכוס בידם בשעת הברכה, שהרי הכוס שלפני כל אחד מיקרי כוס של ברכה, - ויזהר שלא יסב בשעת ברה"מ, לאחר ברה"מ יברך בורא פרי הגפן, ויכוון לפטור כוס רביעי וישתה בהיסבה, ואם לא היסב חוזר ושותה אך בלא ברכה.

שכח ולא אמר יעלה ויבא

אם שכח להזכיר בברה"מ יעלה ויבא או רצה והחליצנו כשחל בשבת, צריך לחזור ולברך ברה"מ על הכוס בין האיש ובין האשה, – ולדעת כה"ח אישה אינה חוזרת.

לא ישתה בין כוס שלישי לרביעי

אם רצה לשתות יין בין כוס שלישי לרביעי, אינו רשאי משום שמא ישתכר וישן ולא יגמור את ההלל.

הלל – נרצה

אחר ששתה כוס שלישי מוזגין לו כוס רביעי, וכל המסובין יאחזו הכוס בידם לגמור עליו את ההלל, ואם אינו יכול להחזיק בידיו את הכוס במשך כל ההלל. רשאי להניחו לפניו על השולחן – ויאמרו את ההלל בשמחה בהתלהבות, והכל הולך אחר החיתום, וישב באמירתו ולא יסב בו, ומתחיל שפוך חמתך ואח"כ אומר לא לנו וגומר עליו את ההלל.

כוס של אליהו

נוהגין למזוג כוס חמישי וקוראין אותו כוס של אליהו הנביא זכור לטוב, ומוזגין כוס זה לפני שמתחיל לומר שפוך חמתך, ובעה"ב עצמו מוזג כוס זה, ונוהגין שכוס זה הוא גדול ומכובד ביותר שהוא כוס ישועה על הגאולה העתידה, וכוס זה בא לרמז שאנו מאמינים שכשם שגאלנו השי"ת ממצרים הוא יגאלנו עוד וישלח את אליהו הנביא לבשרנו – ונוהגים שמניחים הכוס של אליהו עם יינו עד הבוקר על השולחן מכוסה ובבוקר מחזירים אותו לבקבוק, ומקדשים עליו ביום.

מנהג פתיחת הדלת

יש נוהגים לפתוח הדלת קודם אמירת שפוך חמתך, כדי לזכור שהוא ליל שימורים, ליל המשומר מן המזיקין, ועוד שבניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל ואם יבא אליהו ימצא פתח פתוח ונצא לקראתו במהרה, ויש באמונה זו שכר גדול, ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך חמתו על הגויים.

מצווה לומר הלל בשלושה

מצווה להדר ולומר הלל בשלושה, כדי שיהיה אחד אומר לשניים האחרים "הודו" והם עונים אחריו, והגדול שבמסובים אומר "הודו" ויכול ליתן רשות לאחר לומר הודו ויכול לצרף לעניין זה גם מי שלא אכל עימהם, וכשאינן אחר יכול לצרף להלל את אשתו ובניו הקטנים והם יענו אחריו. אחר שסיים מלך מהולל בתשבחות שותה כוס רבעי בהיסבה, ואינו מברך עליו בורא פרי הגפן, ומנהג האשכנזים לברך הגפן. וצריך שישתה את כל הרביעית, ולא מספיק רוב, כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה, - ואם לא היסב, אם נשאר יין בכוס יחזור וימלאנו וישתה שוב כוס רביעי בהיסבה בלא ברכה, ואם לאו ימלא כוס אחר וישתה בהיסבה ויברך עליו בורא פרי הגפן שהרי הסיח דעתו משתיית יין, ויש שכתבו שלא יברך וספק ברכות להקל.

יסיים ההלל קודם חצות

יזהר לכתחילה לסיים ההלל קודם חצות לילה, ואם לא סיים קודם חצות נחלקו הפוסקים אם יכול לחתום בברכת יהללוך בשם ומלכות, וספק ברכות להקל, ולא יאמרנה בשם ומלכות.

חייב לעסוק בהלכות פסח עד שיישן

חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו השינה וכל המרבה לספר הרי זה משובח.

נרצה

אם עשה הסדר כראוי יהיה רצוי לפני השי"ת, ויבקש מהשי"ת כאשר זכינו לסדר אותו, כן נזכה לעשותו כהלכתו עם קרבן פסח במהרה בימינו, ויקוים בנו הכתוב "וכימי צאתך מארץ מצרים הראנו נפלאות" אמן כן יהי רצון.

הלכות חול המועד

ק"ה. מי ששכח לומר "יעלה ויבוא" בתפילה או בברכת המזון בימי חול המועד, האם צריך לחזור?

אם סיים תפילת שמונה עשרה בלא שאמר "יעלה ויבוא", אף על פי שטרם עקר את רגליו, חוזר לראש התפילה, בין בתפילת ערבית ובין בתפילת שחרית. אולם לגבי ברכת המזון, אינו חוזר.

ק"ו. אלו מלאכות מותרים בפסח?

ימי חול המועד אסורים בעשיית מלאכה, מלבד מלאכה שהיא לצורך המועד, או שיש בה דבר האבד, או שהיא לצורך הרבים. וראוי לעשות שאלת חכם, בכל מקרה לגופו של עניין.

ק"ז. האם מותר להסתפר או לגלח הזקן לכבוד שבת, בימי חול המועד?

ימי חול המועד אסורים בתספורת וגילוח, אפילו לכבוד שבת. אולם מי שלא היה באפשרותו להסתפר או לגלח את זקנו בערב יום טוב, כגון שהגיע לביתו מחוץ לעיר סמוך לכניסת החג וכדומה, הרי זה מותר להסתפר או להתגלח בצנעא ככל האפשר.

ק"ח. אבל שתמו ימי השלושים לאבלו בתוך ימי המועד, האם מותר הוא בתספורת ותגלחת?

כאמור לעיל, מי שלא היה בידו להסתפר או להתגלח בערב החג, הרי זה מותר להסתפר או להתגלח בימי חול המועד. ובכלל זה אבל על אביו או אמו שתמו שלושים יום לאבלו בתוך המועד, אחר שגערו בו כדין.

ק"ט. האם מותר לכבס, בימי חול המועד?

אסור לכבס בגדים בימי חול המועד, מלבד בגדי תינוקות המתלכלכים הרבה וצריך להחליפם בכל שעה. וכן יש להתיר במי שלא היה בידו לכבד את בגדיו קודם המועד, כגון מי שהגיע מחוץ לעיר או חיילים שהגיעו מבסיסם לביתם – סמוך לכניסת החג.

ק"י. האם מותר לגהץ בגדים או לצחצח נעליים, בימי חול המועד?

מעיקר הדין, מותר לגהץ בגדים או לצחצח נעליים בימי חול המועד, אולם המחמיר בזה, תבוא עליו ברכה.

קי"א. האם מותר לגזוז ציפורניים, בימי חול המועד?

מותר לגזוז ציפורניים בימי חול המועד, אפילו בכלי המיועד לכך. ואחינו האשכנזים מחמירים בזה.

קי"ב. האם מותר לשטוף את ריצפת הבית, בימי חול המועד?

מותר לשטוף את רצפת הבית בימי חול המועד, ואין מקום להחמיר בזה, ובפרט לכבוד שבת ויום טוב האחרון.

קי"ג. האם ח"ו נפטר קרוב האם מותר לעשות קריעה או סעודת הבראה ל"ע, בימי חול המועד?

אם נקבר המת ביום טוב (על ידי גויים), אין לעשות קריעה בימי חול המועד, אלא קורע אחר הרגל. ואין עושים סעודת הבראה, אלא במוצאי הרגל, ואם אינם רוצים לעשות הבראה כלל,

יש להם על מי לסמוך. אולם אם נקבר בחול המועד, יעשו קריעה וסעודת הבראה גם בתוך ימי המועד, בין על אביו או אמו ובין על שאר קרובים. אך מנהג ירושלים, שאין קורעין ואין עושים סעודת הבראה בימי חול המועד, אלא על אביו או אמו, אבל על שאר קרובים, דינו כדין הנקבר ביו"ט המבואר לעיל.

קי"ד. האם מותר לעלות לבית העלמין, בימי חול המועד?

אין לעלות לבית העלמין בימי חול המועד, אפילו במי האזכרה לקרוביו, ויש להקדים את העלייה של אזכרת השלושים או השנה – קודם הרגל.

קט"ו. האם מותר להשתטח בקברי צדיקים, בימי חול המועד?

לפי הנראה, מותר לפקוד קברי צדיקים בחול המועד, וכן פשט המנהג. אולם יש מחמירים, שלא לפקוד אפילו קברי צדיקים בחול המועד.

קט"ז. האם מותר לדוג דגים בחוה"מ?

אסור לדוג לתענוג בחוה"מ כיון שעובר על איסור צידה אא"כ דג לצורך אכילת המועד.

קי"ז. האם מותר להשתמש בכתיבה במחשב בחוה"מ?

הגם שנזהרים שלא לכתוב בחוה"מ שלא לצורך, בכתיבה במחשב יש להקל. והמחמיר תע"ב.

קי"ח. האם מותר לשמוע מוזיקה במימונה?

אפשר להקל בזה כיוון שהמימונה באיסרו חג אמנם ראוי לומר דברי תורה בסעודה ע"מ שיחשב כסעודת מצווה.